МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА
Кафедра історії та соціально-політичних дисциплін

ДРОБОТ І.І., БАКУМЕНКО О.П.

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК З ДИСЦИПЛІНИ «ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ІСТОРІЇ»

для студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
галузі знань 01 Освіта/Педагогіка
спеціальності 014 Середня освіта
предметної спеціальності 014.03 Історія

Київ – 2025

УДК 94:316.3:32 (072)(075.8)

Розробники:
ДРОБОТ І.І. – доктор історичних наук, професор;
БАКУМЕНКО О.П. – кандидат історичних наук.

Рецензенти:
Падалка С.С. – доктор історичних наук, професор;
Жолоб М.П. – кандидат історичних наук, доцент.

Рекомендовано до друку Вченою радою
Історичного факультету УДУ імені Михайла Драгоманова
(25 серпня 2025 р., протокол № 1).

Дробот І.І., Бакуменко О.П.
Навчально-методичний посібник з дисципліни «Основи соціальної та політичної історії» для студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, галузі знань 01 Освіта/Педагогіка, спеціальності 014 Середня освіта, предметної спеціальності 014.03 Історія. Київ: Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2025. 57 с.

У навчально-методичному посібнику подано удосконалену програму з дисципліни «Основи соціальної та політичної історії», плани лекцій, плани семінарських занять, питання до самостійної роботи, джерела та літературу до кожної теми. Навчально-методичний посібник підготовлений для організації підготовки до семінарських занять і самостійної роботи студентів.

ЗМІСТ

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА 4
СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ 6
ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ 8
ТЕМАТИКА ЛЕКЦІЙ І СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ, ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ 18
ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ УСПІШНОСТІ НАВЧАННЯ 53
РОЗПОДІЛ БАЛІВ, ЯКІ ОТРИМУЮТЬ СТУДЕНТИ ПРОТЯГОМ СЕМЕСТРУ 55
ІНФОРМАЦІЙНІ ДЖЕРЕЛА ДЛЯ ВИВЧЕННЯ КУРСУ: 55

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Курс вибіркової навчальної дисципліни «Основи соціальної та політичної історії» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки фахівців освітнього рівня бакалавр, галузі знань 01 Освіта/Педагогіка, спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія).

В структурному відношенні дисципліна «Основи соціальної та політичної історії» складається з трьох змістових модулів:

1-й змістовий модуль – Теоретичні засади соціальної та політичної історії.

2-й змістовий модуль – Соціальні та політичні системи доіндустріальних суспільств.

3-й змістовий модуль – Соціальні та політичні системи передіндустріальних аграрних, індустріальних і інформаційно-індустріальних суспільств

На вивчення дисципліни відводиться 6 кредитів ЄКТС, 180 годин.

Предметом вивчення навчальної дисципліни «Основи соціальної та політичної історії» є соціальні та політичні системи, інститути та процеси минулого.

Міждисциплінарні зв'язки: методологія історичного соціально-політичного пізнання, історія України, всесвітня історія, логіка, етика, філософія, філософія історії, соціальна філософія, соціологія, філософія політики, політологія, психологія, етнологія, культурологія, релігієзнавство, історія економіки та політекономічної думки, історія та теорія демократії.

Метою навчальної дисципліни «Основи соціальної та політичної історії» є сформувати у студентів знання про суспільство як соціальну систему та його політичну підсистему, їх історичний розвиток, сформувати вміння досліджувати соціальні та політичні системи суспільств різних історичних епох у різних частинах світу, сприяти формуванню гуманістичних, демократичних і патріотичних переконань, розуміння необхідності дотримання академічної доброчесності.

Завданнями вивчення даної дисципліни є сформувати у студентів знання загальних особливостей предмету соціальної та політичної історії, специфіки структурної історії суспільства як системи, основ теорії політичних систем; ознайомити з соціально-кібернетичною, структурно-функціональною, рольовою, інформаційно-комунікативною концепціями політичної системи; навчити історичному дослідженню соціальних і політичних систем, інститутів і процесів.

Основні результати навчання і компетентності згідно з вимогами освітньо-професійної програми:

№ з/п	Результати навчання	Компетентності
1.	**ПРН 6.** Знати особливості предметів соціальної та політичної історії, їхнє місце серед історичних, соціальних і політичних наук;	**ФК 6.** Здатність визначати предмети соціальної та політичної історії;
2.	**ПРН 7.** Вміти використовувати макроісторичний підхід та відрізняти подієву історію від структурної історії суспільства як політичної системи;	**ФК 7.** Здатність розрізняти подієву та структурну історію, використовувати макроісторичний підхід;
3.	**ПРН 8.** Вміти проводити структурний аналіз соціальних систем доіндустріальних, індустріальних та інформаційно-індустріальних суспільств;	**ФК 8.** Здатність до дослідження соціально-класових структур різних типів суспільств минулого;
4.	**ПРН 9.** Вміти аналізувати, порівнювати та типологізувати політичні системи суспільств стародавнього світу, середніх віків, нового та новітнього часу;	**ФК 9.** Здатність до дослідження історії політичних систем суспільств різних історичних епох;
5.	**ПРН 10.** Вміти визначати причини, характер, рушійні сили, етапи, наслідки та типи соціальних і політичних революцій.	**ФК 10.** Здатність до дослідження соціального та політичного розвитку, соціальних і політичних революцій.

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 180 годин, 6 кредити ECTS.

№ з/п	Назви модулів і тем	Кількість годин *(денна форма навчання)*					Кількість годин *(заочна (вечірня) форма навчання)*				
		Всього	**Аудиторні**	**Лекції**	**семінарські**	**СРС**	**Всього**	**Аудиторні**	**Лекції**	**семінарські**	**СРС**
Змістовий модуль 1. Теоретичні засади соціальної та політичної історії		**60**	**20**	**10**	**10**	**40**	**60**	**9**	**5**	**4**	**51**
Т.1.1.	Основи соціальної та політичної історії: пролегомени	12	4	2	2	8	12	1	1		11
Т.1.2.	Суспільство як соціальна система	12	4	2	2	8	12	1	1	1	10
Т.1.3.	Влада та політика	12	4	2	2	8	12	1	1	1	10
Т.1.4.	Політична система суспільства	12	4	2	2	8	12	2	1	1	10
Т.1.5.	Соціальний та політичний розвиток суспільства	12	4	2	2	8	12	2	1	1	10
Змістовий модуль 2. Соціальні та політичні системи доіндустріальних суспільств		**60**	**24**	**12**	**12**	**36**	**60**	**9**	**5**	**4**	**51**
Т.2.1.	Проблеми соціогенезу та політогенезу	12	4	2	2	8	12	2	1	1	10
Т.2.2.	Теорії виникнення держави	12	4	2	2	8	12	2	1	1	10
Т.2.3.	Рання держава. Номова держава. Античний поліс	12	6	4	2	6	12	2	1	1	10
Т.2.4.	Соціальні системи станових аграрних	12	4	2	2	8	12	1	1		11

	суспільств										
Т.2.5.	Політичні системи станових аграрних суспільств	12	6	2	4	6	12	2	1	1	10
Змістовий модуль 3. Соціальні та політичні системи передіндустріальних аграрних, індустріальних і інформаційно-індустріальних суспільств		**60**	**24**	**12**	**12**	**36**	**60**	**6**	**2**	**4**	**54**
Т.3.1.	Соціальні системи XVI – XVII ст.	12	4	2	2	8	12	1		1	11
Т.3.2.	Політичні системи у XVI – XVIII ст.	12	4	2	2	8	12	1		1	11
Т.3.3.	Тема 3.3. Політичні системи кінця XVIII - XIX ст.	12	6	4	2	6	12	2	1	1	10
Т.3.4.	Соціальні процеси в XVIII – XXI ст.	12	4	2	2	8	12	1	1		11
Т.3.5.	Політичні системи XX – початку XXI ст.	12	6	2	4	6	12	1		1	11
Разом:		**180**	**68**	**34**	**34**	**112**	**180**	**24**	**12**	**12**	**156**

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1
Теоретичні засади соціальної та політичної історії

Тема 1.1. Основи соціальної та політичної історії: пролегомени

Предмет, мета та завдання курсу. Історія суспільства як історія подій. Структурна історія суспільства як соціальної системи. Відмінності предметів соціальної та політичної історії від предметів історії України та всесвітньої історії. Соціальна історія як галузь історичного знання. Зв'язки соціальної історії з соціальною філософією та соціологією. Традиційна соціальна історія: макроісторичний, макроструктурний підхід. «Нова соціальна історія» як напрям європейської та північноамериканської історіографії: мікроісторичний, мікроструктурний підхід. Політична історія як галузь історичного знання. Зв'язки політичної історії з філософією політики та політологією. Характеристика джерельної бази соціальної та політичної історії. Основні аспекти історіографії соціальної та політичної історії.

Тема 1.2. Суспільство як соціальна система

Поняття «людина», «сукупність людей», «спільнота» та «суспільство». Людина та суспільство як об`єкти і як предмети дослідження філософських, природничих, гуманітарних і суспільствознавчих дисциплін. Антропогенез, соціогенез, культурогенез: загальна характеристика . Культура як соціальний феномен. Основні стадії історичного розвитку суспільства. Типи суспільств. Формаційний підхід (К.Маркс). Громадянське суспільство. Соціальна система. Теорія соціальних систем (Т.Парсонс, Р.Мертон). Суспільство як система. Склад і соціальна структура суспільства. Людина як елемент суспільства та біопсихосоціальна система. Соціалізація людини. Соціальні статуси, ролі та типи особистості. Соціальна група. Соціальна стратифікація та соціальна мобільність (П.Сорокін). Соціальна взаємодія та соціальні зв'язки. Соціальні відносини та соціальні конфлікти. Соціальні цінності та соціальні норми. Соціальний контроль і соціальні санкції. Девіантна та деліквентна поведінка. Соціальні інститути. Соціальні організації.

Тема 1.3. Влада та політика

Влада. Дефініції влади (М. Вебер, Р. Даль). Ґенеза і природа публічної влади. Поняття «політика», «політичне». Етимологія слова «політика». Давньогрецькі поняття «поліс», «політія», «політика». Релігійно-міфологічне, філософсько-етичне, науково-раціональне трактування політики. Сучасні уявлення про політику. Визначення політики. Поняття «policy», «polity»,

«politics» в англійській мові. Структура та рівні політичного життя суспільства. Суб'єкти та функції політики. Властивості політики: інклюзівність, імпульсивність, неврівноваженість, циклічний і венчурний характер. Раціональна та ірраціональна сторони політики. Просторові, часові, статичні та динамічні властивості політики. Відмінність у тлумаченнях суспільної ролі політики. Відносна самостійність політики. Об`єктивні засади політики. Політична влади. Джерела та реалізація політичної влади у суспільному житті. Легітимність політичної влади. Політична культура. Політична свідомість, її психологічна та ідеологічна складові. Політична соціалізація людини. Типології політичної культури суспільства (Г.Алмонд, С.Верба, Є.Вятр).

Тема 1.4. Політична система суспільства

Поняття політичної системи суспільства. Соціально-кібернетична модель політичної системи (Д.Істон). Політична система як підсистема суспільства. Інтрасоцієтальне й екстрасоцієтальне середовище. Структурно-функціональна концепція політичної системи (Г.Алмонд). Рольова концепція політичної системи (Г.Алмонд, Дж.Б.Пауелл).Інформаційно-комунікативна модель політичної системи (К.Дойч). Культурологічний підхід до дослідження політичних систем (Ч.Ендрейн). Неоінституціональний підхід (У.Розенау, Н.Пуланзас, М.Манн). Польовий підхід (П.Бурдьє). Склад і структура політичної системи суспільства. Підсистеми політичної системи. Розмаїття політичних систем та їхні типи. Механізм функціонування політичної системи суспільства. Політичні інститути. Політичні лідери та еліти. Політична організація суспільства. Держава, її ознаки, функції, форми, механізм, апарат, інститути. Типологія держав. Політичний режим. Політичні партії. Групи інтересів. Громадські організації. Міжнародне середовище як складова екстрасоцієтального середовища політичної системи суспільства. Міжнародні відносини, їх учасники, видова структура та форми. Міжнародні організації. Міжнародні конфлікти. Національна та міжнародна безпека. Мирне співіснування та міжнародна співпраця. Міжнародна система, її структура та ієрархія. Ранги держав у міжнародній системі. Типологія міжнародних систем. Міжнародний та світовий порядок.

Тема 1.5. Соціальний та політичний розвиток суспільства

Соціальні та політичні зміни. Соціальні та політичні рухи. Соціальні та політичні процеси. Розвиток. Прогрес і регрес. Поняття «еволюція», «революція», «деволюція», «інволюція». Соціальна та політична еволюція. Реформи. Соціальні та політичні трансформації суспільства. Соціальні революції. Теорії соціальної революції. Систематизація теорій соціальних

революцій (Джек Голдстоун). Дефініції поняття «соціальна революція». Проблема типології та класифікації соціальних революцій. Модель соціальної революції: стадійність і алгоритм. Передумови, причини, приводи соціальних революцій, дії внутрішніх і зовнішніх факторів. Підсумки та наслідки соціальних революцій. Програма дослідження соціальних революцій Т.Скочпол. Політичні революції. Палацові, державні, політичні, військові перевороти. Путч. Заколот. Повстання. Революційне повстання. Революційна диктатура. Контрреволюція. Громадянська війна. Проблема типології та класифікації політичних революцій. Соціологія революцій. Соціальна база революцій. Соціальні вчення як філософія та релігія революцій. Логоси, етоси та пафоси революцій. Психологія революцій. Політологія революцій. Історіологія революцій. Соціотехнічні революції. Аграрна революція. Міська революція. Індустріальна революція, промисловий переворот. Науково-технічна революція (НТР). Інформаційна революція. Культурна революція. Сексуальна, гендерна та сімейна революції. Діалектичний та синергетичний підходи до дослідження соціального та політичного розвитку, соціальних і політичних революцій.

Змістовий модуль 2

Соціальні та політичні системи доіндустріальних суспільств

Тема 2.1. Проблеми соціогенезу та політогенезу

Архаїчні теогонічні міфи. Креаціонізм. Креаціонізм молодої Землі. Креаціонізм старої Землі. Еволюціонізм. Креаційний еволюціонізм, еволюційний креаціонізм. Космізм, космогенізм. Основні соціологічні концепції походження суспільства: інструментальна, сексуально-репродуктивна, кратична, гендерна, семантична. Стадійна періодизація соціального розвитку (А.Фергюсон, Л.Морган, Ф.Енгельс): дикість, варварство, цивілізація. Гетеризм, гінекократія (матернітет, матріархат), патернітет (патріархат) (Й.Я.Бахофен). Гемайншафт і гезельшафт (Ф.Тьонніс). Концепція трьох корінних поворотів (В.Г.Чайлд): знарядійна революція; неолітична (аграрна) революція; міська революція. Концепція Л.О.Вайта : племінне (tribal) суспільство збирачів та мисливців - агрикультурна революція – цивілізоване суспільство (civil society). Примітивне, агрикультурне, індустріальне суспільства (Дж.Х.Стьюард).Етапи еволюції примітивного суспільства: бродячих груп (bands), племен (tribes) і вождівств (chiefdoms) (Е.Р.Сервіс).Егалітарні примітивні суспільства, вождівства, примітивні держави, архаїчні цивілізації, сучасні (modern) цивілізовані суспільства (Е.Р.Сервіс). Концепція М.Г.Фріда: прості егалітарні суспільства, ранжирувані

суспільства, стратифіковані суспільства, держави (первинні та вторинні). Концепія чотирьох основних епох (Г.Ленскі, Дж.Ленскі): мисливсько-збиральницька, хортикультурна, аграрна, індустріальна. Типології суспільств О.Дункана, Дж.Матрац, Т.Парсонса. Полілінійність розвитку первісного суспільства (Ю.Павленко). Потестарні системи. Геронтотімія, геронтократія. Меритократія. Гетерархія та гомоархія. Протополітії: вождівства (чіфдом), елітархії (протополітархії), бігменства. Плітогенез. Класогенез і етатогенез як складові політогенезу. Шляхи політогенезу: мілітарний, аристократичний, плутократичний. Нерівномірність політогенезу. Проблема вторинної егалітаризації. Егалітарні мілітократії. Військова демократія. Мілітарні вождівства-протодержави.

Тема 2.2. Теорії виникнення держави

Первинні та вторинні держави. Причини великої кількості теорій первинного виникнення держави. Патріархальна теорія (Аристотель, Конфуцій, Фалмер). Теологічна теорія (Ф. Аквінський, А. Августин). Патрімоніальна теорія (Галлер). Теорія суспільного договору (Г. Гроцій, Т. Гоббс, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, П.Гольбах). Расова теорія (Ж.Гобіно, Ф.Ніцше). Органічна теорія (Г.Спенсер). Теорія детермінації економічним прогресом (Платон, Сен-Сімон). Класова теорія (К.Маркс, Ф.Енгельс). Теорії насильства: теорії зовнішнього насильства (К.Каутський, Л.Гумплович, Ф.Оппенгеймер), теорія внутрішнього насильства (Є.Дюрінг). Психологічна теорія (Г. Тард, Дж. Фрезер, Л.Петражицький). Дифузна теорія (Гребнер). Автоматична (В.Г.Чайлд). Інцестна (К.Леві-Стросс). Спортивна (Ортега-І-Гасет). Теорія стаціонарного (осілого)бандита (М.Макгуайр, М.Олсон). Іригаційна (гідравлічна) теорія (К.Віттгофель). Теорія спеціалізації (Т.Кашаніна). Теорія стиснення (Р.Карнейро). Монофакторний і поліфакторний підходи до проблеми походження держави. Альтернативи соціального та політичного розвитку. Альтернативи й аналоги держави.

Тема 2.3. Рання держава. Номова держава. Античний поліс

Рання держава, її ознаки, функції, форми. Східна та західна моделі становлення та розвитку державності. Концепція держави-власності та держави-влади. Альтернативні ранній державі шляхи соціально-політичного розвитку. Аналоги ранньої держави, класифікації їх різновидів. Аналіз ознак ранньої держави в порівнянні з її аналогами. Територіальні розміри. Особливі властивості верховної влади. Нові принципи управління. Традиційні та нові, нетрадиційні форми регулювання життя суспільства. Редистрибуція благ і редистрибуція влади. Патріархальне рабство. Поняття «місто-держава» та його

недоліки. Поняття «номова держава». Номові держави в Африці (єгипетські), в Азії (шумерські та аккадські, фінікійські «міста-держави», індійські джанапади, китайська Шан (Інь), стародавні корейські «міста-держави»), в Америці («міста-держави» майя, ацтеків тощо). Соціальна і політична система номових суспільств. Криза номового ладу. Мінойські та ахейські царства. Вторинна егалітаризація Гомерівської Греції. Поняття «поліс». Ранні та класичні поліси Стародавньої Греції. Спартанський поліс. Синойкізм полісів Аттики. Афінський поліс. Особливості полісів в різних областях Античної греції (специфіка Беотії, Фессалії, Криту і т.д.). Велика грецька колонізація. Античні поліси на території України. Ранній Рим як поліс. «Міста-держави» етрусків та італіків. Соціальний склад населення античних полісів. Античне рабство. Політичні інститути та політичні процеси в античних полісах. Громадянство та підданство. Стасіс. Античне громадянське суспільство. Царі, народні збори, колегіальні та одноособові органи управління. Перехід від родового до адміністративно-територіального поділу населення. Тиранії ранні та пізні. Пошук ідеалу полісного ладу (Платон «Політія»). Різні форми влади в полісах: монархія (царська влада) і тиранія, аристократія та олігархія, політія та демократія (Аристотель «Афінська політія», «Політика»). Концепція коловороту та поєднання форм влади (Полібій). Союзи полісів: амфіктіонії, епімахії та симмахії, симполітії. Трансформації симмахій в архе (1-й Афінський морський союз, Римсько-Італійський союз). Криза полісного ладу. Спільні та відмінні риси номових держав і античних полісів.

Тема 2.4. Соціальні системи станових аграрних суспільств

Станове або станово-кастове аграрне суспільство. Історичні типи соціальної стратифікації (Е.Гідденс): рабство, касти, стани, класи. Різновиди рабства та категорій осіб рабської залежності. Соціальна мобільність в рабовласницьких суспільствах. Кастовий лад Стародавньої та традиційної Індії: варни (брахмани, кшатрії, вайші, шудри), поділ варн на джаті (касти), позаварнові категорії населення (недоторкувані). Ознаки кастовості в державі Сасанідів: поділ населення на пішти. Прояви кастовості в інших суспільствах. Проблеми соціальної мобільності в кастових суспільствах. Рабство та касти як різновид станового поділу. Соціальні стани та соціальні класи в країнах Стародавнього Близького та Середнього Сходу. Стани та класи в стародавніх країнах Далекого Сходу. Китайська аристократія епохи Чжоу. Корейська аристократія періоду Самгук. Аристократія ранньої Японії. Соціальні зміни в країнах Далекого Сходу при подоланні роздрібненості та утворенні централізованих імперій. Зростання ролі бюрократів. Соціально-класова структура та соціальна мобільність в традиційних суспільствах Китаю, Кореї,

В’єтнаму та Японії: спільні та особливі риси. Станова та класова структура еллініcтичних держав і Римської імперії. Соціальна еволюція ранньофеодальних суспільств Європи в класичні феодальні суспільства. Соціальні стани та класи середньовічної Європи. Особливості соціального розвитку візантійського суспільства. Соціальна мобільність в умовах європейського феодалізму. Соціальні відмінності між містом і селом. Соціальні конфлікти, форми соціального протесту та соціальної боротьби. Особливості соціального життя населення України в середні віки. Соціально-класова структура та соціальні процеси в суспільствах кочових народів. Вливи церковних розколів на соціальні системи. Загальні риси та особливості станових аграрних суспільств Сходу та Заходу.

Тема 2.5. Політичні системи станових аграрних суспільств

Політичні системи Стародавнього Сходу. Державний лад Стародавнього Єгипту, Вавилонії, Ассирії, Мідії, царств Закавказзя та Малої Азії. Стародавні імперії. Східний деспотизм. Імперія Ахеменідів. Міжнародні відносини регіону. Політичний лад Стародавньої Індії та Цейлону. Махаджанапади: монархії та республіки. Артхашастра. Імперії Маур’їв, Гуптів, Харші та інші держави регіону. Міжнародні відносини в Південній Азії за стародавніх часів. Давні держави Південно-Східної Азії. Політичної системи суспільств Далекого Сходу за стародавніх і середніх віків. Китай в епоху Чжоу: ле го, чжань го. Політичні ідеї у вченнях Лао цзи, Кун фу-цзи, Мо цзи, школи фа цзя. Імперія Цінь: деспотичний централізм. Імперія Хань: становлення традиційної китайської бюрократичної системи. Політичні інститути та процеси Китаю в середні віки. Вплив політичної культури Китаю на політичні системи В’єтнаму, Кореї та Японії. Сьогунати в Японії. Міжнародні відносини на Далекому Сході в епоху традиційних імперій. Кочові альтернативи та аналоги державам станових аграрних суспільств. Каганати. Імперія Чингіз-хана та держави чингізідів. Політичні системи еллініcтичних держав. Розвиток політичної системи Римської держави за пізньої республіки та імперії. Принципат. Домінат. Західна Римська імперія та варварські королівства. Розвиток політичної системи Візантії. Держава Сасанідів. Арабський халіфат. Державний лад і політична культура мусульманських країн в середні віки. Роль ісламу. Халіфати, султанати, еміpати. Імперія турок-сельджуків. Османська Імперія. Розвиток політичних систем Південної та Південно-Східної Азії в мусульманську епоху. Політичні системи феодальних країн Західної Європи в середні віки. Імперія франків. Священна Римська імперія. Політична роль католицької церкви. Сеньйоріальна (ленна) монархія. Міські республіки. Станово-представницька монархія. Західноєвропейська середньовічна політична культура. Місце

хрестових походів у політичному житті країн Європи та Близького Сходу. Міжнародні відносини. Християнський та ісламський універсалізм. Політичні системи кран Центрально-Східної Європи в середні віки. Західні, візантійські та східні впливи на політичну культуру східноєвропейських народів. Розвиток державності на території України в середні віки. Особливості формування політичної культури українського козацтва. Впливи церковних розколів на політичні системи суспільств. Спільні риси та особливості політичних систем станових аграрних суспільств Сходу та Заходу.

Змістовий модуль 3
Соціальні та політичні системи передіндустріальних аграрних, індустріальних і інформаційно-індустріальних суспільств

Тема 3.1. Соціальні системи XVI – XVII ст.

Великі географічні відкриття як суттєвий фактор соціальних змін у житті людства. Демографічні зміни внаслідок європейської колоніальної експансії. Влив на соціальне життя розвитку міжнародної торгівлі, появи нових ринків збуту та сировини. Соціальні системи країн Західної Європи раннього нового часу. Зміни в соціальній стратифікації. Зміни в складі та становищі дворянства. Зміни в соціальному складі міського населення. Поява на основі бюргерства буржуазії та зростання її соціальної ролі. Соціальні зміни в житті верстви ремісників. Наймані робітники. Вплив мануфактурного виробництва на соціальну сферу життя. Зміни в соціальному розвитку селянства. Специфіка Англії. Соціальні зміни в Нідерландах і Англії внаслідок соціальних революцій. Початок переходу від станового до громадянського суспільства. Посилення нерівномірності розвитку суспільств країн Європи. Соціальні протиріччя та конфлікти в країнах Західної Європи. Соціальні інститути та процеси в країнах Центрально-Східної Європи. Соціально-класова структура суспільств регіону. Соціальні відмінності між країнами регіону. Соціальні наслідки фільваркової форми сільського господарства. Соціальний склад українського суспільства XVI – 1пол.XVIIст.: магнати (вища верства шляхетського стану), дрібна шляхта, козацтво, міщанство, посполите селянство (кріпаки). Загострення міжстанових і класових протиріч. Соціальні причини та наслідки Української революції XVII ст. Соціальні зміни в країнах Нового Світу внаслідок європейської колоніальної експансії. Різке зростання колоніальної работоргівлі та її згубний влив на розвиток народів Африки. Плантаційне рабство в країнах Північної та південної Америки. Соціальні процеси в суспільствах країн Північної Африки, Західної, Центральної, Південної, Південно-Східної та Східної Азії: спільні риси та особливості.

Тема 3.2. Політичні системи у XVI – XVIII ст.

Авторитарні політичні системи країн Європи. Абсолютизм. Перехід від держав феодального типу до національних держав. Нерівномірність політичного розвитку Європейських країн. Перехід від станово-представницької до абсолютної монархії. Абсолютна монархія у Франції. Абсолютна монархія в Іспанії. Особливості англійського абсолютизму. Абсолютні монархії в королівствах і князівствах у складі Священної Римської імперії. Абсолютна монархія в Швеції. Абсолютна монархія в державах Італії. Венеціанська та Генуезька республіки. Швейцарська конфедерація. Особливості державного ладу Речі Посполитої. Самодержавство в Московському царстві. Війни як фактор політичного життя Європи раннього нового часу. Реформація та контрреформація, їхні політичні наслідки. Нідерландська, Англійська та Українська революції раннього нового часу: спільні риси та особливості. Їх вплив на становлення нового типу держав. Англійський парламентаризм. Виникнення політичних партій (торі, віги) та двопартійної системи. Об'єднання Англії, Уельсу та Шотландії у Велику Британію. Особливості міжнародного статусу та державного ладу Гетьманщини. Васальні держави раннього нового часу. Міжнародні відносини. Тридятилітня війна. Вестфальський державоцентричний світовий порядок. Вестфальська система міжнародних відносин: становлення та розвиток. Державний суверенітет проти універсалізму. Становлення принципу державного інтересу. Європейська рівновага. Утрехтська система міжнародних відносин. Іспанська та португальська колоніальні імперії. Вест-Індські та Ост-Індські компанії. Поява нідерландських, англійських і французьких колоній. Місце колоній в політичних системах колоніальних імперій. Відмінності колоніальних імперій західноєвропеських держав, Османської, Російської, Великих Моголів, Маньчжуро-китайської (Цін), Японської імперій. Політичні системи країн Північної Африки, Західної, Центральної, Південної, Південно-Східної та Східної Азії: спільні риси та особливості. Особливості політичного ладу суспільств Тропічної Африки, Австралії та Океанії.

Тема 3.3. Політичні системи кінця XVIII - XIX ст.

Революції останньої чверті XVIII століття та їх вплив на становлення національних держав громадянського суспільства. Американська революція XVIII ст. Створення США. Конституційний лад США. Президентська республіка. Поділ влади на гілки. Федеративний державний територіальний устрій. Ліберально-демократичний політичний режим. Становлення двопартійної системи. Виборча система США. Громадянська війна в США та її наслідки. Французька революція кінця XVIII ст. Конституційна монархія.

Поділ влади на гілки. Унітарний державний територіальний устрій. Ліберально-демократичний політичний режим. Становлення політичних партій у формі клубів та парламентських фракцій. Перша республіка та її модифікації. Жирондистська республіка. Якобинська республіка (диктатура, революційний терор). Директоріальна республіка. Консульска республіка. Революційні війни. Дочірні республіки в окупованих країнах. Перша імперія. Дочірні королівства. Наполеонівські війни. Тільзітська система. Віденська система: «європейський концерт». Реставрація королівства у Франції. Революція 1830 р. Дуалістична монархія. Революція 1848 р. Друга республіка. Президентська республіка. Суперпрезидентська республіка. Друга імперія. Революція 1870-1871 рр. Третя республіка. Парламентська республіка. Багатопартійна система. Французька колоніальна імперія. Політична система Великої Британії в XIX ст. Парламентарна монархія. Розвиток двопартійної системи. Реформи виборчої системи. Ліберальний режим. Реформування Британської колоніальної імперії. Домініони. Європейські революції середини XIX ст. Об'єднання Німеччини. Державний лад Другого рейху. Об'єднання Італії. Перетворення «клаптикової» монархії Габсбургів на Австро-Угоршину. Політичні системи інших держав Європи. Буржуазна та капіталістична дерави перехідного типу. Політична система Російської імперії. Революції та створення національних держав у Латинській Америці в XIX ст.. Колоніальний розподіл Африки. Ліберія – перша президентська республіка в Африці. Політичні системи країн Азії. Перетворення державного ладу Японії.

Турецький султанат в епоху «танзімату». «Младотурецька» революція. Сіньхайська революція та встановлення республіки в Китаї. Аболіціоністський та суфражистський громадсько-політичні рухи в світі. Початок надання жінкам виборчих прав (Нова Зеландія, Австралія, Фінляндія). Постфранкфуртська система міжнародних відносин. Розкол європейських держав на два блоки. Поява міжнародних організацій в XIX ст.

Тема 3.4. Соціальні процеси в XVIII – XXI ст.

Проблеми переходу від станового суспільства до громадянського суспільства. Історія розвитку ідеї громадянського суспільства. Дефініція та характеристика громадянського суспільства. Аспекти громадянського суспільства: атрибути, ознаки, умови. Рівні сформованості, принципи, інститути та функції громадянського суспільства. Громадянське суспільство як особливим чином структурована сфера соціуму. Співвідношення громадянського суспільства з державою. Індустріальна революція (промисловий переворот). Індустріалізація. Друга індустріальна революція (технологічна революція). Електрифікація. Науково-технічна революція (НТР).

Третя індустріальна революція (цифрова революція). Четверта індустріальна революція. Зміни соціально-класової структури суспільства та соціальної мобільності в країнах світу в XVIII – XXI ст. внаслідок соціальних революцій, реформ, індустріалізації та урбанізації. Рабство та работоргівля в США, колоніальних володіннях західноєвропейських держав, у державах Азії та Африки. Кріпосне право в країнах Центрально-Східної Європи та в Російській імперії. Хронологія заборони рабства та работоргівлі, скасування кріпосного права в різних країнах світу. Сегрегація. Апартеїд. Боротьба проти расової дискримінації. Зміни гендерних відносин. Боротьба проти дискримінації жінок. Суфражизм. Фемінізм. Індустріальне суспільство, його характерні риси. Концепція «постіндустріального суспільства» Деніела Белла. Інформаційне суспільство: історія появи терміну, характерні риси, визначення сенсу, етапи розвитку. Критика та апологетика «інформаційного суспільства».

Тема 3.5. Політичні системи XX – початку XXI ст.

Перша світова війна. Версальсько-Вашингтонська система міжнародних відносин. Революції 1917-1921 рр. у країнах, що були в складі Російської імперії. Революції 1918 рр. в Німеччині та Австро-Угорщині. Утворення нових національних держав у Європі. Розпад Османської імперії. Кемалістська революція в Туреччині. Утворення СРСР. Ліга націй. Підмандатні території. Фашистський режим в Італії. Сталінський тоталітарний режим в СРСР. Веймарська республіка. Гітлерівський нацистській тоталітарний режим. Політичні системи в інших країнах Європи. Революції та політичні режими в країнах Латинської Америки. Політичні процеси в США. Британська, Французька, Нідерландська, Бельгійська та Португальська колоніальні імперії Громадянська війна в Китаї. Мілітаристський режим в Японській імперії. Маньчжоу-го. Маріонеточні держави. Сателліти. Друга світова війна. Ялтинсько-Потсдамська система. «Холодна війна». Еволюція парламентарної монархії у Великій Британії. Четверта та П’ята республіки у Франції. Встановлення республіки в Італії. Авторитарні режими в Португалії та Іспанії. Диктатура в Греції. Демократичні революції в Португалії та Греції. Лібералізація та демократизація політичної системи Іспанії. ООН. ЮНЕСКО. НАТО.ОВД.РЕВ.ЄЕС. Розпад колоніальних **імперій**. Становлення нових держав в Африці та Азії. Кубинська революція. Проблеми політичного розвитку країн, що визволились. Арабо-Ізраїльський конфлікт. КНР. Маоїзм. Китайська республіка на о.Тайвань. Модернізація КНР. Оксамитові революції. Розпуск РЕВ та ОВД. Розпад СРСР. Постбіполярна система. Глобалізація та формування Посвестфальського світового порядку, Постфестфальської моделі світу (Поствестфальської світової політичної системи).Україна в сучасній

системі міжнародних відносин. Агресія РФ проти України. Типології політичних систем XX ст. Лінійна типологія (Г.Алмонд, Б.Пауел,1966р.): демократичні системи (високоавтономна – Велика Британія, обмежено автономна – 4-та республіка Франції, низько автономна – Мексика, предмобілізаційна демократична – Нігерія до 1966р.), авторитарні системи (осучаснена авторитарна – Бразилія, предмобілізаційна авторитарна – Гана, консервативна тоталітарна – гітлерівська Німеччина, радикально-тоталітарна – сталінський СРСР). Координатна типологія (Блондель, 1990р.): традиційні системи (Бахрейн, Бруней, Оман, Катар, Саудівська Аравія, ОАЕ), авторитарно-бюрократичні системи (Чилі, Аргентина, Уругвай у сер.1970х рр.), конкуруючі олігархії (Тонга, Західне Самоа), егалітарно-авторитарні системи (СРСР, КНР, КНДР, Куба), авторитарно-неегалітарні системи (нацистська Німеччина, фалангістська Іспанія, фашистська Італія), ліберальні демократії (Велика Британія, Швеція, Франція, США, Канада, Австралія).

ТЕМАТИКА ЛЕКЦІЙ І СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ, ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Змістовий модуль 1

Тема 1.1. Основи соціальної та політичної історії: пролегомени

Лекція 1.1. – 2 години.

Тема лекції: Теоретико-методологічні засади соціальної і політичної історії.

План лекції

1. Предмет, мета та завдання курсу: розмежування з всесвітньою історією та історією України.
2. Соціальна історія: соціальна макроісторія та мікроісторія («нова соціальна історія»).
3. Політична історія як наукова галузь: взаємодія з філософією політики та політологією.
4. Джерельна база та сучасний стан історіографії соціально-політичних досліджень.

Семінарське заняття 1.1. – 2 години.

Тема заняття: Соціальна та політична історія в системі гуманітарного знання: міждисциплінарний аспект.

Мета заняття: З'ясувати специфіку об'єкта та предмета дисципліни, проаналізувати зв'язок історії з соціологією та політологією, опанувати відмінності між макро- та мікроісторичними підходами.

План семінару:

1. Суспільство як об’єкт дослідження: дослідження подій суспільного життя, структурний аналіз соціальних систем.

2. Специфіка методів соціальної історії: досвід школи «Анналів» та соціально-філософський контекст.

3. Політична історія як історія владних відносин: інституційний та антропологічний підходи.

4. Порівняльний аналіз джерел соціальної історії (масові дані) та політичної історії (актові документи).

Методична рекомендація

Під час підготовки слід звернути увагу на «історіографічну революцію» (праці О. Бакуменка). Важливо не просто перераховувати дати, а розуміти зміну парадигм: чому дослідники перейшли від вивчення «великих структур» (держав, класів) до вивчення «маленької людини» (повсякдення, ментальності). Використовуйте таблиці для порівняння предметів соціології та соціальної історії.

Практичні завдання

• Для груп: Розподіліть запропонований список літератури (з Основної літератури №4, 5, 7) за критерієм «напрям дослідження»: які праці стосуються методології, а які — конкретно-історичного аналізу? Обґрунтуйте вибір.

• Індивідуально: Складіть порівняльну схему «Традиційна соціальна історія vs Нова соціальна історія», вказавши ключові відмінності в об’єкті вивчення.

Дискусійні питання (для «круглого столу»)

• Чи може соціальна історія існувати як автономна дисципліна без соціології?

• «Історія подій» чи «історія структур»: що дає об’єктивніше розуміння минулого?

• Чи є політична історія лише «історією еліт», чи вона включає історію спротиву мас?

Завдання для самостійної роботи

• Опрацювати статтю І. Дробота та О. Бакуменка (джерело №7) щодо поняття «історіографічна революція». Виписати 5 ключових ознак наукової революції в історичному пізнанні.

• Підготувати короткий огляд електронних ресурсів (наприклад, архіву журналу Social History), що містять джерела з теми.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає головна відмінність предмета соціальної історії від соціології?

2. Що таке «пролегомени» в контексті вивчення навчальної дисципліни?

3. Які особливості мікроструктурного підходу в «новій соціальній історії»?

4. Назвіть основні типи джерел, що використовуються в політичній історії.

Теми рефератів / доповідей

1. Внесок школи «Анналів» у становлення сучасної соціальної історії.

2. Поняття «ментальність» як категорія соціально-історичного аналізу.

3. Взаємозв'язок політичної історії та конституціоналізму (на основі праці П. Шляхтуна).

4. Роль біографічного методу в сучасній політичній історії.

Глосарій до лекції та семінару

• Пролегомени — попередні зауваження, вступ до вивчення дисципліни.

• Соціальна система — цілісне утворення, основними елементами якого є люди, їхні зв'язки, взаємодії та відносини.

• Макроісторія — підхід, що зосереджується на великих тривалих процесах, соціальних верствах та глобальних структурах.

• Мікроісторія — напрям, що досліджує малі соціальні одиниці (громаду, сім'ю, окрему особистість) для виявлення загальних закономірностей.

• Історіографічна революція — радикальна зміна принципів, методів та теорій в історичній науці.

• Політогенез — процес виникнення політичної організації суспільства та формування держави.

Література до теми 1.1.

1. Бакуменко О.П. Становлення всесвітньої історії... (О-5)

2. Дробот І.І., Бакуменко О.П. Поняття «історіографічна революція»... (О-7)

3. Андрущенко В.П. та ін. Соціальна філософія. Історія, теорія, методологія. (О-3)

4. Андрущенко В.П. У пошуках свободи: історіософія укр. культури... (Д-1)

5. Social History, Volume 44-47 (2019–2022). (Д-11, 12, 13 або 14)

6. Бакуменко О.П. Універсальна, глобальна та транснаціональна історії... (О-4)

(О-5) – це № 5 в списку «Інформаційні джерела для вивчення курсу: Основні:».

(Д-1) – це №1 в списку «Інформаційні джерела для вивчення курсу: Додаткові:».

Тема 1.2. Суспільство як соціальна система

Лекція 1.1. – 2 години.

Тема лекції: Теоретико-методологічні засади функціонування суспільства як цілісної системи

План лекції:

1. Генезис суспільного: взаємозв’язок антропогенезу, соціогенезу та культурогенезу.
2. Суспільство як об’єкт міждисциплінарних досліджень: філософський, природничий та гуманітарний аспекти.
3. Структурно-функціональний аналіз соціальних систем (концепції Т. Парсонса та Р. Мертона).
4. Динаміка суспільного розвитку: формаційний підхід К. Маркса та сучасні типології (від традиційного до інформаційного суспільства).

Семінарське заняття 1.2. – 2 години.

Тема заняття: Соціальна структура, стратифікація та механізми регуляції життєдіяльності особистості

Мета заняття: поглибити знання про внутрішню будову суспільства, опанувати категоріальний апарат теорії стратифікації П. Сорокіна та проаналізувати механізми соціального контролю і взаємодії.

План заняття:

1. Людина як біопсихосоціальна система: процеси соціалізації, статусний набір та рольові конфлікти.
2. Соціальна стратифікація та мобільність: критерії нерівності та канали просування в сучасному суспільстві.
3. Система соціальної регуляції: цінності, норми та санкції як інструменти соціального контролю.
4. Соціальні інститути та організації: функції, дисфункції та роль у забезпеченні стабільності системи.

Методична рекомендація

При вивченні теми важливо розмежувати поняття «спільнота» (емоційний зв'язок) та «суспільство» (раціональна організація). Особливу увагу слід приділити переходу від макрорівня (системи, інститути) до мікрорівня (особистість, статус). Рекомендується використовувати метод порівняльного аналізу при розгляді теорій Парсонса (стабільність) та Маркса (конфлікт/зміна).

Практичні завдання

• Для груп: «Картування інститутів». Розподіліть основні соціальні інститути (сім'я, освіта, релігія, економіка, політика) між групами. Кожна група має визначити: 1) головну функцію; 2) приховані дисфункції; 3) приклад девіації всередині цього інституту.

• Індивідуально: Скласти власну «карту соціальних статусів», визначивши приписані та досягнуті статуси, а також можливі точки рольового конфлікту у вашому житті.

Дискусійні питання (для «круглого столу»)

1. «Цифрова мобільність»: чи є інтернет-простір новим ефективним каналом соціального ліфта?

2. Девіація як рушій змін: чи завжди відхилення від норми шкодить соціальній системі?

3. Громадянське суспільство в Україні: міф чи реальний суб'єкт управління?

Завдання для самостійної роботи

1. Проаналізувати працю П. Сорокіна «Соціальна стратифікація та мобільність» (виписати основні типи мобільності з прикладами).

2. Підготувати есе на тему: «Вплив глобалізації на трансформацію соціальних інститутів сучасної України».

Питання для самоконтролю

1. Чим відрізняється предмет дослідження соціології від антропології у вивченні людини?

2. Які чотири функціональні імперативи (AGIL) виділяв Т. Парсонс для виживання системи?

3. У чому полягає різниця між девіантною та деліквентною поведінкою?

4. Які основні елементи складають структуру соціальної дії за М. Вебером або Т. Парсонсом?

Теми рефератів / доповідей

1. Теорія аномії Е. Дюркгейма та Р. Мертона: порівняльний аналіз.

2. Феномен «соціального капіталу» в структурі громадянського суспільства.

3. Організоване суспільство в концепції В. Андрущенка: від хаосу до порядку.

4. Проблема ідентичності особистості в умовах постмодерного суспільства.

Глосарій (основні терміни)

• Соціальна система — цілісне утворення, основним елементом якого є люди, їхні зв’язки та взаємодії.

• Соціалізація — процес засвоєння індивідом системи знань, норм і цінностей для повноцінного функціонування в суспільстві.

• Стратифікація — ієрархічно організована структура соціальної нерівності (поділ на верстви/страти).

• Соціальний інститут — стійка форма організації спільної діяльності людей (наприклад, шлюб, держава).

• Девіація — поведінка, що відхиляється від загальноприйнятих у даному суспільстві норм.

• Антропогенез — процес походження та формування людини як біологічного виду.

Література до теми 1.2.

1. Андрущенко В.П. Організоване суспільство. Кн.1: Від мрії до дії. (О-1)
2. Штомпка П. Соціологія. Аналіз суспільства. (Д-8)
3. Опанасюк Т.А. Соціологія у визначеннях, таблицях, схемах. (О-8)
4. Левчук К.І. Політологія з основами соціології. (Д-4/2)
5. Сучасні соціальні трансформації: глобальний досвід та локальні специфікації. (О-10)
6. Dobratz B.A. Power, Politics, and Society: An Introduction to Political Sociology. (Д-9**)**

Тема 1.3. Влада та політика

Лекція 1.3. – 2 години

Тема лекції: Феноменологія влади та багатовимірність політичного простору.

План лекції:

1. Природа та дефініції влади: від «ідеальних типів» М. Вебера до реляціоністської концепції Р. Даля.
2. Етимологія та еволюція поняття «політика»: від античного полісу до сучасних politics, policy, polity.
3. Об’єктивні засади та властивості політики: інклюзивність, циклічність та венчурний характер.
4. Легітимність політичної влади та механізми її реалізації в суспільному житті.

Семінарське заняття 1.3. – 2 години

Тема заняття: Суб’єктивний вимір політики: свідомість, культура та соціалізація.

Мета заняття: Розкрити внутрішній зміст політичного життя через аналіз психологічних та ідеологічних складників свідомості, а також визначити типи політичної культури за Г. Алмондом і С. Вербою.

План семінару:

1. Політична свідомість: співвідношення раціонального та ірраціонального в політиці.
2. Структура та рівні політичного життя: мікро-, мезо- та макрополітика.
3. Політична культура: порівняльний аналіз патріархального, підданського та активістського типів (за Г. Алмондом та С. Вербою).
4. Етапи та агенти політичної соціалізації людини в сучасному світі.

Методична рекомендація

При вивченні дефініцій влади важливо звернути увагу на працю J. Babb (№11 Основна література) для розуміння світового контексту політичної думки. Для розрізнення понять policy (курс/програма), polity (устрій/інституції) та

politics (процес/боротьба) рекомендується використовувати схеми з посібника М. Гетьманчука (№9 Основна література).

Практичні завдання

• Групове завдання (кейс-стаді): Проаналізуйте сучасну політичну подію (на вибір) через призму властивостей політики: доведіть на прикладах її імпульсивність та венчурний (ризикований) характер.

• Індивідуально: Складіть порівняльну таблицю «Типи легітимного панування за М. Вебером» (традиційне, харизматичне, раціонально-легальне), навівши історичні приклади до кожного типу.

Дискусійні питання (для «круглого столу»)

• Чи може політика бути повністю раціональною, чи ірраціональні чинники (страх, надія, харизма) завжди домінуватимуть?

• Легітимність vs Легальність: чи може незаконна влада бути легітимною (і навпаки)?

• Який тип політичної культури (за Г. Алмондом) є домінуючим у сучасному українському суспільстві?

Завдання для самостійної роботи

• Опрацювати підручник В. Андрущенка (Кн. 2, №2 Основна література) щодо філософії новітнього державотворення. Виписати тези про джерела сучасної політичної влади.

• Підготувати коротке повідомлення про концепцію «політичного» Карла Шмітта (відношення «друг — ворог») як доповнення до класичних дефініцій.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає сутність влади як «шансу зустріти послух» за М. Вебером?
2. Поясніть різницю між термінами policy та politics.
3. Які функції виконує політика в системі суспільства?
4. Що таке «політична соціалізація» та які її основні фази?

Теми рефератів / доповідей

1. Політична харизма: природа феномену та роль в історії XX століття.
2. Еволюція уявлень про політику: від Арістотеля до Макіавеллі.
3. Політична культура українства: історичні традиції та сучасні трансформації (на основі Д-6).
4. Роль політичних ідеологій у формуванні політичної свідомості.

Глосарій до лекції та семінару

• Легітимність — визнання влади суспільством, переконаність громадян у її праві приймати рішення.

• Інклюзивність політики — здатність політичної системи залучати різні соціальні групи до процесів прийняття рішень.

• Венчурність політики — ризикований характер політичних дій, результат яких неможливо повністю спрогнозувати.

• Політична культура — сукупність індивідуальних позицій та орієнтацій учасників політичної системи.

• Політія — (за Арістотелем) ідеальна форма правління; у сучасному значенні — політична спільнота, організована за певними правилами.

• Харизма — виняткова якість особистості, що сприймається як надприродна і є підставою для визнання її лідером.

Література до теми 1.3.

1. Андрущенко В.П. Організоване суспільство. Кн.2: Філософія новітнього державотворення. (О-2)

2. Політологія у схемах, таблицях, визначеннях / М.П. Гетьманчук. (О-9)

3. Горбач О.Н., Демчишак Р.Б. Політологія: навч. посіб. (Д-2)

4. Міщенко А.Б. Політологія: навч. посіб. (Д-4/1)

5. Babb J. A World History of Political Thought. (О-11)

6. Dobratz B.A. Power, Politics, and Society. (Д-9)

Тема 1.4. Політична система суспільства

Лекції 1.4. – 2 години

Тема лекції: Теоретичні моделі та структурно-функціональний аналіз політичних систем.

План лекції:

1. Системний підхід у політичній науці: «чорна скринька» Д. Істона та інформаційна модель К. Дойча.

2. Структура політичної системи: підсистеми (інституційна, нормативна, комунікативна, культурно-ідеологічна).

3. Держава як центральний інститут системи: форми правління, устрою та політичні режими.

4. Міжнародне середовище та світова ієрархія: ранги держав у глобальній системі.

Семінарське заняття 1.4. – 2 години

Тема заняття: Механізми функціонування та суб'єкти політичної організації суспільства.

Мета заняття: Вивчити внутрішню динаміку політичної системи через діяльність еліт, партій та груп інтересів, а також проаналізувати вплив міжнародного контексту на національну безпеку.

План семінару:

1. Рольова концепція Г. Алмонда: вхідні та вихідні функції політичної системи.

2. Політичні еліти та лідери: механізми рекрутування та роль у прийнятті рішень.

3. Політичні партії та групи інтересів як сполучна ланка між суспільством і державою.

4. Міжнародні конфлікти та системи колективної безпеки в сучасному світі.

Методична рекомендація

Зверніть увагу на розмежування інтрасоцієтального (внутрішнього) та екстрасоцієтального (зовнішнього) середовищ за Д. Істоном. При вивченні типів держав використовуйте підручник П. Шляхтуна (№7 Додаткова література) для аналізу сучасного конституціоналізму. Для розуміння «польового підходу» П. Бурдьє важливо усвідомити політику як простір боротьби за специфічний капітал.

Практичні завдання

• Групове завдання: Побудуйте графічну модель «входу» (вимоги, підтримка) та «виходу» (рішення, дії) для конкретного політичного рішення в Україні (наприклад, закон про мобілізацію або реформа освіти).

• Індивідуально: На основі посібника М. Гетьманчука (№9 Основна література) складіть порівняльну таблицю «Типологія політичних режимів: демократичний, тоталітарний, авторитарний».

Дискусійні питання (для «круглого столу»)

• Чи може політична система бути стабільною без підтримки (support) на «вході», лише за рахунок примусу?

• Ранг держави в міжнародній системі: чи визначається він лише військовою потужністю, чи «м'якою силою» (soft power)?

• Партії чи групи інтересів (лобісти): хто має реальний вплив на сучасну політику?

Завдання для самостійної роботи

• Опрацювати розділ про «Power and Politics» у Dobratz (№9 Додаткова література). Виписати основні тези неоінституціонального підходу.

• Підготувати аналітичну записку про роль ООН або НАТО як суб'єктів міжнародної системи в контексті забезпечення національної безпеки України.

Питання для самоконтролю

1. Що таке «зворотний зв'язок» (feedback loop) у моделі К. Дойча?
2. Назвіть 4 основні функції політичної системи за Г. Алмондом.
3. Чим відрізняється політична партія від групи інтересів?
4. Які ознаки характеризують державу як суверенного суб'єкта?

Теми рефератів / доповідей

1. Теорія політичних еліт: класичні концепції (В. Парето, Г. Моска) та сучасність.
2. Глобалізація як чинник трансформації національних політичних систем.
3. Політичний режим як динамічна характеристика політичної системи.
4. Міжнародні організації у врегулюванні збройних конфліктів XXI століття.

Глосарій до лекції та семінару

• Політична система — сукупність взаємодій, за допомогою яких у суспільстві здійснюється владний розподіл цінностей та ресурсів.

• Екстрасоцієтальне середовище — зовнішні системи (міжнародна економіка, глобальна політика), що впливають на внутрішню систему країни.

• Політичний режим — сукупність методів та засобів здійснення державної влади.

• Групи інтересів — об'єднання людей, які прагнуть вплинути на владу для задоволення своїх потреб, не претендуючи на саму владу.

• Легітимація — процес набуття владою законності та підтримки з боку населення.

• Національна безпека — стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від внутрішніх та зовнішніх загроз.

Література до теми 1.4.

1. Дубовик Н.А. Політологія та політтехнології. (Д-3)
2. Горбач О.Н., Демчишак Р.Б. Політологія. (Д-2)
3. Політологія у схемах, таблицях, визначеннях / М.П. Гетьманчук. (О-9)
4. Шляхтун П.П. Сучасний зарубіжний конституціоналізм. (Д-7)
5. Babb J. A World History of Political Thought. (О-11)
6. Андрущенко В.П. Організоване суспільство. Кн.2. (О-2)

Тема 1.5. Соціальний та політичний розвиток суспільства

Лекція 1.5. – 2 години

Тема лекції: Динаміка суспільних змін: від еволюційних трансформацій до соціальних революцій.

План лекції:

1. Соціальні та політичні зміни: поняття процесу, розвитку, прогресу та регресу.
2. Феномен революції: дефініції, стадійність та алгоритм (за Дж. Голдстоуном). Теоретична програма Т. Скочпол.
3. Політичні перевороти, путчі та заколоти: відмінність від системних революцій.
4. Соціотехнічні революції (аграрна, індустріальна, інформаційна) та їхній вплив на соціальну структуру.

Семінарське заняття 1.5. – 2 години

Тема заняття: Анатомія революційних процесів: причини, рушійні сили та наслідки.

Мета заняття: Проаналізувати природу радикальних суспільних змін, вивчити психологічні та ідеологічні чинники революцій, а також порівняти діалектичний та синергетичний підходи до розвитку.

План семінару:

1. Теорії соціальних революцій: порівняльний аналіз класичних та сучасних підходів.
2. Соціальна база та психологія революцій: роль етосу, пафосу та ідеології.
3. Форми політичної нестабільності: громадянські війни, контрреволюції та революційні диктатури.
4. Сучасні трансформації: сексуальна, гендерна та інформаційна революції як виклики XXI століття.

Методична рекомендація

Вивчаючи цю тему, важливо розрізняти соціальну революцію (докорінна зміна структури суспільства) та політичну революцію (зміна лише владного режиму). Використовуйте працю О. Бакуменка (№4–6 Основна література) для розуміння того, як «історіографічні революції» змінюють наше бачення минулих переворотів. При аналізі сучасних процесів спирайтеся на монографію Н. Ковальско (№10 Основна література).

Практичні завдання

• Групове завдання: Використовуючи «модель стадійності» Дж. Голдстоуна, спробуйте реконструювати етапи будь-якої відомої революції (наприклад, Великої французької або Української 1917–1921 рр.).

• Індивідуально: Складіть порівняльну таблицю «Реформа vs Революція» за критеріями: терміни, методи, масштаб змін, рівень насильства.

Дискусійні питання (для «круглого столу»)

• Чи є революція «локомотивом історії» (за Марксом) чи «хворобою суспільства» (за Сорокіним)?

• Інформаційна революція: чи веде вона до реальної демократії чи до нових форм цифрового тоталітаризму?

• Чому одні протести стають «революціями», а інші залишаються «бунтами» або «заколотами»?

Завдання для самостійної роботи

• Опрацювати концепцію Т. Скочпол щодо ролі держави у виникненні революцій. Підготувати короткий конспект.

• Написати есе: «Вплив науково-технічної революції (НТР) на зміну соціальних статусів у сучасному світі».

Питання для самоконтролю

1. Чим відрізняється еволюція від інволюції та деволюції?
2. Які зовнішні чинники, згідно з Т. Скочпол, сприяють краху державних режимів?
3. Що таке «соціальна база» революції та які групи до неї зазвичай входять?
4. У чому сутність синергетичного підходу до аналізу соціальних змін?

Теми рефератів / доповідей

1. Психологія натовпу в умовах революційного повстання.
2. Теорія «структурно-демографічного тиску» Джека Голдстоуна.
3. Цифрова революція: трансформація соціальних зв’язків та норм.
4. Гендерна революція XX століття: передумови та наслідки для інституту сім'ї.

Глосарій до лекції та семінару

• Революція — швидка, фундаментальна і насильницька зміна панівних цінностей, міфів, політичних інститутів та соціальної структури.

• Еволюція — поступовий, безперервний процес кількісних та якісних змін у суспільстві.

• Путч — спроба невеликої групи змовників захопити державну владу шляхом збройного заколоту.

• Контрреволюція — суспільний процес, спрямований на відновлення попередніх порядків після революції.

• Синергетика в соціології — підхід, що розглядає суспільство як складну нелінійну систему, схильну до самоорганізації в моменти кризи.

• Деволюція — процес передачі владних повноважень від центральних органів до місцевих або занепад політичних інститутів.

Література до теми 1.5.

1. Сучасні соціальні трансформації: глобальний досвід... (О-10)
2. Штомпка П. Соціологія. Аналіз суспільства (розділи про соціальні зміни). (Д-8)
3. Андрущенко В.П. Організоване суспільство. Кн.1. (О-1)
4. Freedman L. Strategy: A History. (Д-10)
5. Holslag J. A Political History of the World. (О-12)
6. Цивілізаційна ідентичність українства: історія і сучасність. (Д-6)

Змістовий модуль 2
Соціальні та політичні системи доіндустріальних суспільств

Тема 2.1. Проблеми соціогенезу та політогенезу

Лекція 2.1. – 2 години

Тема лекції: Антропо-соціо-політогенез: від архаїчних міфів до формування ранніх держав.

План лекції:

1. Світоглядні моделі походження світу та людини: міфологія, креаціонізм (молодої та старої Землі) та науковий еволюціонізм.
2. Соціологічні концепції виникнення суспільства: інструментальна, сексуально-репродуктивна, кратична та семантична теорії.
3. Соціальна еволюція та типологія суспільств: від «бродячих груп» Е. Сервіса до концепції «трьох поворотів» Г. Чайлда.
4. Політогенез: формування потестарних систем, вождівства (chiefdom) та шляхи становлення державності.

Семінарське заняття 2.1. – 2 години

Тема заняття: Еволюція потестарних структур та перехід до політичної організації суспільства.

Мета заняття: Проаналізувати механізми переходу від егалітарних первісних громад до ієрархічних політичних систем, вивчити специфіку вождівства як протодержавної форми.

План семінару:

1. Періодизація соціального розвитку за Л. Морганом та Ф. Енгельсом: порівняльний аналіз дикості, варварства та цивілізації.
2. Концепції Й. Бахофена та Ф. Тьонніса: матріархат, патріархат та перехід від Гемайншафт до Гезельшафт.
3. Типології соціальних систем М. Фріда та Г. Ленскі: ранжирувані, стратифіковані та аграрні суспільства.
4. Політогенез та його шляхи: мілітарна («військова демократія»), аристократична та плутократична моделі.

Методична рекомендація

Зверніть увагу на термін «політогенез» як багатолінійний процес. Важливо розрізняти класогенез (виникнення верств) та етатогенез (формування апарату влади). Для розуміння «неолітичної революції» зверніться до праць Г. Чайлда, а для класифікації первісних структур — до Е. Сервіса. Використовуйте підручник Babb J. (Основна №11) для порівняння світових політичних традицій.

Практичні завдання

• Для роботи в групах: Порівняйте «вождівство» (chiefdom) та «примітивну державу». Виділіть 3 ключові відмінності в системі управління та

збору ресурсів.

• Індивідуально: Складіть схему «Еволюція соціальних систем за Е. Сервісом», вказавши основні характеристики для кожного етапу: bands — tribes — chiefdoms — states.

Дискусійні питання (для «круглого столу»)

• Чи був матріархат («гінекократія») реальним історичним етапом чи це лише наукова гіпотеза XIX століття?

• «Військова демократія»: це остання стадія первісності чи перша стадія державності?

• Чи є «неолітична революція» прогресом чи «найбільшою помилкою в історії людства» (дискусія навколо теорії Дж. Даймонда)?

Завдання для самостійної роботи

• Опрацювати концепцію Л. Вайта про роль енергії в розвитку цивілізації (агрикультурна революція).

• Підготувати короткий аналіз терміна «гетерархія» як альтернативи вертикальній ієрархії в протополітіях.

Питання для самоконтролю

1. Чим відрізняється креаціонізм молодої Землі від еволюційного креаціонізму?
2. У чому полягає сутність концепції «міської революції» В. Г. Чайлда?
3. Що таке «геронтократія» та яке її місце в потестарних системах?
4. Назвіть основні ознаки «бігменства» як типу політичного лідерства.

Теми рефератів / доповідей

1. Теорія «трьох корінних поворотів» Гордона Чайлда в сучасній археології.
2. Соціальна антропологія Ф. Тьонніса: поняття спільноти та суспільства.
3. Полілінійність розвитку первісності у працях Ю. Павленка.
4. Проблема «вторинної егалітаризації»: чому деякі суспільства відмовлялися від державності?

Глосарій до лекції та семінару

• Соціогенез — процес становлення людського суспільства, нерозривно пов'язаний з антропогенезом.

• Політогенез — процес виникнення політичної влади, політичних відносин та інститутів.

• Потестарна влада — додержавна влада, заснована на авторитеті, традиції та особистих якостях лідера, а не на спеціальному апараті примусу.

• Вождівство (Chiefdom) — автономна політична одиниця, що об'єднує декілька поселень і має централізоване управління та соціальну нерівність.

• Креаціонізм — релігійно-філософська концепція, за якою світ і людина

були створені Богом.

• Військова демократія — форма організації влади на етапі розкладу первісного ладу, де ключову роль відіграють народні збори воїнів та військовий вождь.

Література до теми 2.1.

1. Андрущенко В.П. та ін. Соціальна філософія. Історія, теорія, методологія. (О-3)
2. Holslag J. A Political History of the World. (О-12)
3. Babb J. A World History of Political Thought. (О-11)
4. Freedman L. Strategy: A History (розділи про витоки стратегії та влади). (Д-10)
5. Політологія у схемах, таблицях, визначеннях / М.П. Гетьманчук. (О-9)
6. Андрущенко В.П. У пошуках свободи... (Д-1)

Тема 2.2. Теорії виникнення держави

Лекція 2.2. – 2 години

Тема лекції: Генезис державності: інтелектуальні традиції та сучасні наукові пояснення.

План лекції:

1. Феномен держави: розмежування первинних (автохтонних) та вторинних держав.
2. Класичні філософські теорії: теологічна, патріархальна та концепції «суспільного договору».
3. Соціологічні та економічні підходи: органічна, класова та теорії насильства (зовнішнього і внутрішнього).
4. Сучасні антропологічні та неоінституційні моделі: іригаційна, дифузна та теорія «стаціонарного бандита».

Семінарське заняття 2.2. – 2 години

Тема заняття: Конфліктні та інтеграційні моделі походження держави.

Мета заняття: Порівняти різні підходи до виникнення держави, проаналізувати роль економічних, психологічних та військових чинників, з’ясувати сутність альтернатив державній організації.

План семінару:

1. Теорія суспільного договору: порівняльний аналіз поглядів Т. Гоббса («Левіафан»), Дж. Локка та Ж.-Ж. Руссо.
2. Марксистська (класова) теорія та її критика в сучасній науці.
3. Екзогенні та ендогенні теорії насильства: Л. Гумплович, Ф. Оппенгеймер та Є. Дюрінг.
4. Спеціалізовані теорії: іригаційна модель К. Віттфогеля та теорія «стиснення» Р. Карнейро.

Методична рекомендація

При підготовці важливо розрізняти монофакторні (один ключовий чинник, наприклад, іригація) та поліфакторні підходи. Зверніть увагу на працю Babb J. (Основна №11) для розуміння еволюції політичної думки та посібник Гетьманчука (Основна №9) для візуалізації типологій. Особливу увагу приділіть концепції М. Олсона про «стаціонарного бандита» як переходу від грабунку до регулярного оподаткування.

Практичні завдання

• Для роботи в групах: Розподіліть теорії на дві колонки: «Конфліктні» (держава як інструмент примусу) та «Інтеграційні» (держава як засіб співпраці). Обґрунтуйте місце кожної теорії.

• Індивідуально: На основі теорії Р. Карнейро складіть логічний ланцюжок: Географічна обмеженість — Дефіцит ресурсів — Війна — Держава.

Дискусійні питання (для «круглого столу»)

• Держава — це «суспільний договір» заради безпеки чи результат завоювання та експлуатації?

• Чи є держава неминучим етапом розвитку, чи існують успішні альтернативи державній організації (на прикладі бездержавних суспільств)?

• Теорія «стаціонарного бандита»: чи є сучасні держави лише еволюційною формою організованого здирництва?

Завдання для самостійної роботи

• Опрацювати працю Ф. Енгельса «Походження сім'ї, приватної власності та держави» (тези щодо класогенезу).

• Підготувати повідомлення про іригаційну теорію К. Віттфогеля: чому «гідравлічні» держави часто ставали деспотіями?

Питання для самоконтролю

1. Чим відрізняється «патріархальна» теорія від «патрімоніальної»?
2. У чому полягає сутність «органічної теорії» Г. Спенсера?
3. Як К. Леві-Стросс пов’язував заборону інцесту з виникненням соціальної структури та держави?
4. Що таке «теорія стиснення» Р. Карнейро?

Теми рефератів / доповідей

1. Психологічні засади влади у теоріях Г. Тарда та Л. Петражицького.
2. Расова теорія Ж. Гобіно: історико-політичний контекст та критика.
3. Еволюція концепції «суспільного договору» в сучасній політичній філософії.
4. Альтернативи держави: автономні громади, гетерархії та мережеві структури.

Глосарій до лекції та семінару

• Суспільний договір — теорія, за якою люди добровільно передають частину своїх прав державі в обмін на захист і порядок.

• Патрімоніальна теорія — вчення, що розглядає державу як приватну власність (вотчину) володаря.

• Іригаційна держава — тип ранньої держави, що виникла для координації масштабних гідравлічних робіт (Давній Єгипет, Межиріччя).

• Стаціонарний бандит — метафора для держави, яка, на відміну від «гастролюючого бандита», зацікавлена в економічному розвитку підвладних територій для стабільних доходів.

• Етатогенез — процес безпосереднього формування інститутів державної влади.

• Первинна держава — держава, що виникла самостійно в результаті внутрішньої еволюції без зовнішнього впливу.

Література до теми 2.2.

1. Андрущенко В.П. та ін. Соціальна філософія. Історія, теорія, методологія. (О-3)
2. Holslag J. A Political History of the World. (О-12)
3. Babb J. A World History of Political Thought. (О-11)
4. Freedman L. Strategy: A History (розділи про витоки стратегії та влади). (Д-10)
5. Політологія у схемах, таблицях, визначеннях / М.П. Гетьманчук. (О-9)
6. Андрущенко В.П. У пошуках свободи... (Д-1)

Тема 2.3. Рання держава. Номова держава. Античний поліс

Лекція 2.3. – 4 години

Тема лекції: Морфологія ранньої державності: номова та полісна моделі.

План лекції:

1. Рання держава: ознаки, функції та концепції «держава-влада» vs «держава-власність».
2. Номова держава як східний тип міської цивілізації (Єгипет, Месопотамія, Китай, Америка).
3. Античний поліс: генезис, синойкізм та соціально-політична структура (Афіни, Спарта).
4. Політичні інститути античності: від царської влади та тиранії до класичної демократії та політії.

Семінарське заняття 2.3. – 2години

Тема заняття: Порівняльний аналіз політичних систем Сходу та Античності.

Мета заняття: З’ясувати відмінності між підданством у номових державах та громадянством у полісах, проаналізувати механізми редистрибуції та стадії кризи полісного ладу.

План семінару:

1. Соціальна структура та рабство: патріархальне східне та античне класичне.
2. Політична думка античності: ідеальна держава Платона та класифікація форм правління Аристотеля.
3. Велика грецька колонізація та античні поліси на території України.
4. Міжполісні союзи (амфіктіонії, симмахії, симполітії) та трансформація союзів в імперські структури (Архе).

Методична рекомендація

При вивченні теми важливо розрізняти ранню державу та її аналоги (наприклад, складні вождівства). Для аналізу політичних процесів у Греції використовуйте термін «стасіс» (внутрішня боротьба). Зверніть увагу на працю J. Holslag (Основна №12) для розуміння глобального контексту воєн та миру в античну епоху, а також на Babb J. (Основна №11) щодо витоків політичної думки Платона та Аристотеля.

Практичні завдання

• Групове завдання: Складіть порівняльну таблицю «Афінська демократія vs Спартанська олігархія» (критерії: органи влади, права громадян, виховання, економічна база).

• Індивідуально: На основі джерел зобразіть схему «Коловорот форм влади за Полібієм» (монархія – тиранія – аристократія – олігархія – демократія – охлократія).

Дискусійні питання (для «круглого столу»)

• Чому «номова держава» Сходу тяжіла до деспотії, а «поліс» Заходу — до самоврядування?

• Античне громадянське суспільство: чи було воно реальним, враховуючи наявність рабства та обмеження прав жінок?

• Чи була тиранія необхідним етапом на шляху до демократії в античному світі?

Завдання для самостійної роботи

• Підготувати картографічну довідку «Античні поліси Північного Причорномор’я (Тіра, Ольвія, Херсонес, Пантікапей): державний устрій та зв'язки з метрополіями».

• Опрацювати працю П. Шляхтуна (Додаткова №7) в контексті історичних коренів конституціоналізму в античних полісах.

Питання для самоконтролю

1. Що таке «синойкізм» і яку роль він відіграв у формуванні Афінської держави?
2. У чому полягає сутність «редистрибуції влади» в ранніх державах?

3. Чим відрізняється статус громадянина в полісі від статусу підданого в номі?

4. Які причини призвели до кризи полісного ладу у IV ст. до н.е.?

Теми рефератів / доповідей

1. Вторинна егалітаризація Гомерівської Греції: перехід від палацових центрів до полісів.

2. Соціально-політична система майя та ацтеків: американський варіант номової держави.

3. Рим як поліс: боротьба патриціїв та плебеїв та формування Civitas.

4. Політична утопія Платона: спроба подолання кризи поліса.

Глосарій до лекції та семінару

• Ном — місто-держава в Давньому Єгипті та Месопотамії, що об’єднувало сільську округу навколо культового та адміністративного центру.

• Поліс — особлива форма соціально-економічної та політичної організації суспільства, що базується на єдності міста та хори (округи) та праві власності громадян на землю.

• Стасіс — стан громадянської війни або гострого політичного конфлікту всередині поліса.

• Синійкізм — процес об'єднання декількох дрібних поселень в одне велике місто (поліс).

• Редистрибуція — механізм централізованого збору та перерозподілу продуктів чи ресурсів у ранніх державах.

• Архе — тип політичного панування, де один поліс очолює союз і нав’язує свою волю іншим (наприклад, Перший Афінський морський союз).

Література до теми 2.3.

1. Holslag J. A Political History of the World (Three Thousand Years...). (О-12)
2. Babb J. A World History of Political Thought. (О-11)
3. Пилипчук Я.В. Соціальна історія кипчаків у IX - XIII ст. (Д-5)
4. Андрущенко В.П. Організоване суспільство. Кн.1. (О-1)
5. Опанасюк Т.А. Соціологія у визначеннях (типологія суспільств). (О-8)
6. Цивілізаційна ідентичність українства (розділи про давню історію). (Д-6)

Тема 2.4. Соціальні системи станових аграрних суспільств

Лекція 2.4. – 2 години

Тема лекції: Статика та динаміка аграрних суспільств: касти, стани та рабство.

План лекції:

1. Історичні типи стратифікації за Е. Гідденсом та специфіка аграрної епохи.

2. Кастовий лад та варново-джатова система Індії: релігійні та соціальні засади.

3. Соціальна еволюція Далекого Сходу (Китай, Японія): від родової аристократії до бюрократичних імперій.

4. Феодальна модель Європи та Візантії: станова ієрархія, васалітет та роль церкви.

Семінарське заняття 2.4. – 2 години

Тема заняття: Соціальна мобільність та конфлікти у традиційних суспільствах Сходу та Заходу.

Мета заняття: Порівняти закриті (кастові) та відносно відкриті (станові) системи, виявити спільне та відмінне у статусі еліт та залежних верств, проаналізувати форми соціального протесту.

План семінару:

1. Рабство в античності та на Сході: порівняльний аналіз правового та соціального статусів.

2. Соціальна піраміда середньовічної Європи: oratores, bellatores, laboratores.

3. Соціальна мобільність у бюрократичних системах (Китайська екзаменаційна система кецзюй vs європейське лицарство).

4. Місто та село: соціальні суперечності та боротьба за міські вольності.

Методична рекомендація

Вивчаючи цю тему, слід звернути особливу увагу на концепцію соціальної мобільності П. Сорокіна. У кастових суспільствах вона мінімальна (горизонтальна), тоді як у станових можливі «соціальні ліфти» через військову службу, церкву або шлюб. Для аналізу індійської системи використовуйте термін «недоторкувані» (даліти) як позасистемну категорію. Спирайтеся на підручник Штомпки (Д-8) для аналізу поняття «стан».

Практичні завдання

• Групове завдання: Складіть «соціальний паспорт» типового представника касти кшатріїв та середньовічного європейського лицаря. Визначте 3 спільні риси та 3 відмінності.

• Індивідуально: На основі матеріалів лекції зобразіть ієрархію Сасанідської держави (поділ на пішти).

Дискусійні питання (для «круглого столу»)

• Чи є кастова система лише пережитком минулого, чи вона забезпечувала стабільність індійського суспільства впродовж тисячоліть?

• «Бюрократична аристократія» Китаю: чи була вона ефективнішою за спадкову аристократію Європи?

• Церковні розколи (наприклад, Схизма 1054 р.): як релігійне розмежування вплинуло на соціальну замкненість станів?

Завдання для самостійної роботи

• Опрацювати розділ про соціальну структуру Візантії: з’ясувати, чому візантійське суспільство вважалося більш мобільним, ніж західноєвропейське.

• Написати коротку довідку: «Соціальні стани на українських землях у складі Великого князівства Литовського: формування шляхти та селянства».

Питання для самоконтролю

1. Назвіть чотири основні варни в Індії та поясніть різницю між варною та джаті.
2. Що таке «соціальний стан» і чим він юридично відрізняється від «класу»?
3. Які чинники сприяли зростанню ролі бюрократії в імперському Китаї?
4. У чому полягала специфіка соціальної структури кочових народів (наприклад, монголів)?

Теми рефератів / доповідей

1. Система іспитів у Китаї як унікальний механізм вертикальної мобільності.
2. «Самурайський кодекс Бусідо» та європейський лицарський кодекс: порівняльний аналіз.
3. Соціальні наслідки «Чорної смерті» у Європі: крах кріпацтва та зміна статусу міст.
4. Жінка в становому аграрному суспільстві: права та обмеження на Сході та Заході.

Глосарій до лекції та семінару

• Варна — одна з чотирьох основних станово-кастових груп у Стародавній Індії.

• Джаті — конкретна каста, що визначається професією, ендогамією та релігійними нормами.

• Стан (Estate) — соціальна група, права та обов'язки якої закріплені в законах і передаються у спадок.

• Васалітет — система особистої залежності одних феодалів від інших (сеньйорів).

• Самгук — період трьох корейських держав (Когурьо, Пекче, Сілла) зі специфічною соціальною ієрархією.

• Ендогамія — вимога укладати шлюб виключно всередині своєї соціальної групи (характерна для каст).

Література до теми 2.4.

1. Holslag J. A Political History of the World (Three Thousand Years...). (О-12)
2. Babb J. A World History of Political Thought. (О-11)
3. Пилипчук Я.В. Соціальна історія кипчаків у IX - XIII ст. (Д-5)
4. Андрущенко В.П. Організоване суспільство. Кн.1. (О-1)

5. Опанасюк Т.А. Соціологія у визначеннях (типологія суспільств). (О-8)
6. Цивілізаційна ідентичність українства (розділи про давню історію). (Д-6)

Тема 2.5. Політичні системи станових аграрних суспільств
Лекція 2.5. – 2години
Тема лекції: Еволюція державної влади: від східних деспотій до станово-представницьких монархій.
План лекції:
1. Моделі влади на Стародавньому Сході: ідеологія «східного деспотизму» (Єгипет, Месопотамія) та політичні вчення Китаю (конфуціанство, легізм).
2. Політична трансформація античного світу: від Римської республіки до Домінату та Візантійського автократизму.
3. Теократичні та імперські системи Сходу: Арабський халіфат, Османська імперія та кочові держави Чингізідів.
4. Політичний устрій середньовічної Європи: васально-ленна система, роль папства та становлення станово-представницьких монархій.

Семінарське заняття 2.5. – 4 години
Тема заняття: Традиційні політичні культури: порівняння християнського та ісламського універсалізму.
Мета заняття: Проаналізувати механізми легітимації влади через релігію, вивчити структуру середньовічних імперій та з’ясувати особливості формування козацької політичної культури в Україні.
План семінару:
1. Політична думка Сходу: «Артхашастра» Каутільї та школа фа-цзя (легізм) у порівнянні.
2. Мусульманська політична модель: Халіфат як поєднання духовної та світської влади. Роль шаріату.
3. Західноєвропейська монархія: шлях від роздробленості (сеньйоріальна монархія) до перших парламентів (Генеральні штати, Кортеси, Сейми).
4. Політичний генезис на українських землях: від князівської влади до демократичних засад козацької республіки.

Методична рекомендація
При опрацюванні теми зверніть увагу на термін «станово-представницька монархія» — це ключовий етап обмеження абсолютизму. Для розуміння східних систем використовуйте працю Babb J. (Основна №11), де розкриті ідеї Кун фу-цзи (Конфуція) та легістів. При аналізі кочових держав (Імперія Чингіз-хана) акцентуйте на військово-адміністративній структурі як альтернативі осілим державам.

Практичні завдання
• Групове завдання: Порівняйте політичні повноваження середньовічного європейського короля та арабського каліфа. Хто мав більше реальної влади і

чому?

• Індивідуально: На основі «Артхашастри» або вчень легістів складіть перелік «порад правителю» щодо утримання влади.

Дискусійні питання (для «круглого столу»)

• Чи був «східний деспотизм» єдино можливою формою управління для іригаційних цивілізацій?

• Хрестові походи: релігійна війна чи інструмент великої політики та економічного перерозподілу?

• Козацька політична культура: чи була вона «інородним тілом» у системі станових монархій Східної Європи?

Завдання для самостійної роботи

• Опрацювати концепцію «двох мечів» (світської та духовної влади) у середньовічній Європі.

• Підготувати доповідь про японський сьогунат як специфічну форму двовладдя (імператор — сьогун).

Питання для самоконтролю

1. Чим відрізняється «Принципат» від «Домінату» в історії Риму?
2. Яку роль відігравали «іспити на чин» у політичній системі Китаю епохи Хань?
3. Що таке «Магна Карта» (Велика хартія вольностей) і чому вона важлива для політичної історії?
4. У чому полягає сутність теократії в Арабському халіфаті?

Теми рефератів / доповідей

1. Політичний ідеал Конфуція: держава як велика родина.
2. Візантійська «симфонія» влади: взаємодія імператора та патріарха.
3. Священна Римська імперія: спроба відродження універсальної християнської держави.
4. Роль міжнародних відносин на «Великому шовковому шляху» у стародавні часи.

Глосарій до лекції та семінару

• Східний деспотизм — форма необмеженої влади монарха, за якої він вважається власником усієї землі та розпорядником життя підданих.

• Легізм (школа фа-цзя) — китайське вчення, що ставило закон і суворе покарання вище за мораль та традиції.

• Сьогунат — система правління в Японії, за якої реальна влада належала військовому лідеру (сьогуну), а імператор виконував церемоніальні функції.

• Халіфат — теократична арабо-мусульманська держава, де голова (халіф) є наступником пророка Мухаммеда.

• Станово-представницька монархія — форма правління, де монарх ділить

владу з представниками станів (дворянства, духовенства, міщан).

• Васалітет — система особистої залежності дворян (васалів) від вищих сюзеренів в обмін на земельне володіння (фен).

Література до теми 2.5.

1. Holslag J. A Political History of the World (Three Thousand Years...). (О-12)
2. Babb J. A World History of Political Thought. (О-11)
3. Пилипчук Я.В. Соціальна історія кипчаків у IX - XIII ст. (Д-5)
4. Андрущенко В.П. Організоване суспільство. Кн.1. (О-1)
5. Опанасюк Т.А. Соціологія у визначеннях (типологія суспільств). (О-8)
6. Цивілізаційна ідентичність українства (розділи про давню історію). (Д-6)

Змістовий модуль 3
Соціальні та політичні системи передіндустріальних аграрних, індустріальних і інформаційно-індустріальних суспільств

Тема 3.1. Соціальні системи XVI – XVII ст.

Лекція 3.1. – 2 години

Тема лекції: Соціальні трансформації раннього нового часу: від станової замкненості до витоків громадянського суспільства.

План лекції:

1. Великі географічні відкриття та колоніальна експансія як каталізатори глобальних соціальних змін.
2. Еволюція західноєвропейського соціуму: «нове дворянство», народження буржуазії та формування класу найманих робітників.
3. Соціальні системи Центрально-Східної Європи: феномен «другого видання кріпацтва» та фільваркова економіка.
4. Соціальна структура українського суспільства та соціальний вибух середини XVII ст. (Українська революція).
5. Соціальна інверсія в Новому Світі: плантаційне рабство та трансатлантична работоргівля.

Семінарське заняття 3.1 – 2 годин

Тема заняття: Генезис капіталістичних відносин та їхній вплив на соціальну стратифікацію.

Мета заняття: Проаналізувати перехід від феодальних станів до класів капіталістичного суспільства, з’ясувати причини нерівномірності розвитку різних регіонів світу та роль соціальних революцій.

План семінару:

1. Мануфактурне виробництво як фактор руйнації традиційних цехових структур.
2. «Аграрний переворот» в Англії (огороджування) та його соціальні наслідки.
3. Українське козацтво як унікальний соціальний стан: боротьба за привілеї та роль у революційних подіях XVII ст.

4. Порівняльний аналіз соціальних процесів в Азії та Європі: причини консервації традиційних структур на Сході.

Методична рекомендація

Під час опрацювання теми важливо використовувати праці В. Андрущенка (Основна №1) для розуміння філософії соціальних змін та Н. Коваліско (Основна №10) для аналізу глобальних трансформацій. Зверніть увагу на джерело Holslag J. (Основна №12) щодо впливу міжнародної торгівлі на стабільність суспільств. Необхідно розрізняти соціальні наслідки Нідерландської та Англійської революцій як перших кроків до громадянського суспільства.

Практичні завдання

• Групове завдання: Складіть «соціальну піраміду» Речі Посполитої першої половини XVII ст. та позначте вектори соціальної напруги між верствами (магнати — шляхта — козацтво — селянство).

• Індивідуально: Напишіть аналітичну записку «Вплив трансатлантичної работоргівлі на демографічний та соціальний профіль Африки у XVII ст.».

Дискусійні питання (для «круглого столу»)

• Чи були Великі географічні відкриття благом для людства, чи вони лише поглибили соціальну прірву між регіонами?

• «Нове дворянство» в Англії: чи залишилися вони аристократами, чи стали буржуазією за суттю?

• Українська революція XVII ст.: чи була вона лише національно-визвольною, чи передусім соціальною?

Завдання для самостійної роботи

• Опрацювати статтю О. Бакуменка (Основна №4) про історіографічну революцію в контексті вивчення раннього модерну.

• Вивчити статистичні дані щодо демографічних втрат корінного населення Америки внаслідок колонізації.

Питання для самоконтролю

1. Як мануфактура змінила соціальний статус ремісника?
2. Що таке «фільварок» і чому він призвів до посилення кріпацтва в Україні та Польщі?
3. Які групи населення склали основу «нової буржуазії» в Нідерландах?
4. У чому полягала специфіка плантаційного рабства у Новому Світі порівняно з античним рабством?

Теми рефератів / доповідей

1. Соціальний портрет англійського пуританина як представника нової етики капіталізму.

2. Трагедія африканських народів: соціальна деструкція внаслідок работоргівлі.

3. Козацька старшина: шлях від військових ватажків до нової аристократії.

4. Жінки в ранньомодерному суспільстві: від «полювання на відьом» до перших буржуазних салонів.

Глосарій до лекції та семінару

• Первісне нагромадження капіталу — історичний процес відділення виробника від засобів виробництва.

• Буржуазія — соціальна верства, що володіє засобами виробництва та використовує найману працю.

• Мануфактура — підприємство, засноване на поділі праці та ручній ремісничій техніці.

• Огороджування — примусове вилучення селянських земель в Англії для перетворення їх на пасовища.

• Фільварок — багатогалузеве господарство, засноване на панщині та орієнтоване на товарний ринок.

• Колоніальна експансія — загарбання та освоєння територій за межами Європи.

Література до теми 3.1.

1. Holslag J. A Political History of the World. (О-12)

2. Babb J. A World History of Political Thought. (О-11)

3. Шляхтун П.П. Сучасний зарубіжний конституціоналізм (історичні основи). (Д-7)

4. Бакуменко О.П. Становлення всесвітньої історії... XVIII-XIX ст. (О-5)

5. Андрущенко В.П. та ін. Соціальна філософія (розділ про Новий час). (О-3)

6. Freedman L. Strategy: A History. (Д-10)

Тема 3.2. Політичні системи у XVI – XVIII ст.

Лекція 3.2. – 2 години

Тема лекції: Тріумф абсолютизму та народження модерної держави: від деспотії до Вестфальської системи.

План лекції:

1. Генезис абсолютизму в Європі: перехід від станово-представницької монархії до національної держави (досвід Франції, Іспанії та Англії).

2. Реформація та контрреформація як чинники політичної децентралізації та релігійних війн.

3. Ранньобуржуазні революції (Нідерландська, Англійська) та Українська революція XVII ст.: трансформація державних типів.

4. Вестфальський мир 1648 р. та становлення державоцентричного світового порядку.

5. Імперські моделі світу: колоніальні імперії Заходу та традиційні імперії Сходу (Османська, Цін, Великих Моголів).

Семінарське заняття 3.2. – 2 годин

Тема заняття: Політичні інститути раннього нового часу: суверенітет, парламентаризм та державний інтерес.

Мета заняття: З'ясувати сутність абсолютизму, проаналізувати витоки англійського парламентаризму та особливості державного ладу Гетьманщини в контексті європейських політичних процесів.

План семінару:

1. Англійський шлях: від абсолютизму Тюдорів до конституційної монархії та двопартійної системи (торі та віги).
2. Річ Посполита та Московське царство: дві полярні моделі авторитарного та шляхетського правління.
3. Міжнародний статус Гетьманщини: проблема суверенітету та васалітету в системі Східної Європи.
4. Вестфальська система: принципи державного суверенітету та "європейської рівноваги".

Методична рекомендація

При вивченні Вестфальської системи спирайтеся на працю J. Holslag (Основна №12) для розуміння переходу від універсалізму (влади Папи/Імператора) до пріоритету державного інтересу (raison d'état). Для аналізу англійського парламентаризму використовуйте Babb J. (Основна №11). Важливо розрізняти "класичний" французький абсолютизм та "незавершений" англійський, де збереглася роль парламенту.

Практичні завдання

• Групове завдання: Порівняйте політичні повноваження Людовіка XIV ("Держава — це я") та англійського монарха після "Славної революції" 1688 р. Сформулюйте 3 ключові відмінності.

• Індивідуально: На основі карти колоніальних імперій XVIII ст. виділіть сфери впливу Вест-Індських та Ост-Індських компаній провідних держав.

Дискусійні питання (для «круглого столу»)

• Чи була абсолютна монархія необхідним етапом для формування сучасних націй?

• Вестфальська система: чи справді вона поклала край релігійним війнам, чи лише перевела їх у площину державних конфліктів?

• "Золота вольність" Речі Посполитої: демократичний ідеал чи шлях до політичного самогубства держави?

Завдання для самостійної роботи

• Опрацювати статтю О. Бакуменка (Основна №5) щодо становлення всесвітньої історії як дисципліни в контексті історіографічних революцій XVIII ст.

• Підготувати доповідь про вплив ідей Просвітництва на політичні

реформи "освіченого абсолютизму".

Питання для самоконтролю

1. Які ознаки характеризують перехід від феодальної держави до національної?
2. У чому полягає сутність принципу "чия влада, того й віра" (cuius regio, eius religio)?
3. Чим відрізнялася Московська самодержавна модель від західноєвропейського абсолютизму?
4. Назвіть основні положення Вестфальського миру 1648 року.

Теми рефератів / доповідей

1. Тридцятилітня війна (1618–1648) як перша загальноєвропейська катастрофа та її політичні наслідки.
2. Становлення британського парламентаризму: від "Великої хартії" до двопартійної системи.
3. Політична культура українського козацтва та державність Війська Запорозького.
4. Османська імперія та Європа: конфлікт цивілізацій чи прагматичне партнерство?

Глосарій до лекції та семінару

• Абсолютизм — форма правління, за якої верховна влада повністю належить монарху і не обмежена жодними інститутами.

• Суверенітет — повна незалежність держави у внутрішніх справах та зовнішніх відносинах.

• Вестфальська система — порядок міжнародних відносин, заснований на визнанні рівності держав та недоторканності їхніх кордонів.

• Парламентаризм — система державного управління, де парламент відіграє провідну роль у прийнятті законів та контролі над урядом.

• Гетьманщина — козацька українська держава XVII–XVIII ст., що мала власну адміністрацію, військо та судову систему.

• Державний інтерес — принцип політики, згідно з яким дії держави виправдовуються її потребами, незалежно від моралі чи релігії.

Література до теми 3.2.

1. Holslag J. A Political History of the World. (О-12)
2. Babb J. A World History of Political Thought. (О-11)
3. Шляхтун П.П. Сучасний зарубіжний конституціоналізм (історичні основи). (Д-7)
4. Бакуменко О.П. Становлення всесвітньої історії... XVIII-XIX ст. (О-5)
5. Андрущенко В.П. та ін. Соціальна філософія (розділ про Новий час). (О-3)
6. Freedman L. Strategy: A History. (Д-10)

Тема 3.3. Політичні системи кінця XVIII – XIX ст.

Лекція 3.3. – 4 години

Тема лекції: Епоха модернізації політичних систем: від Атлантичних революцій до світового імперіалізму.

План лекції:

1. Американська та Французька революції як фундамент модерної демократії: порівняльний аналіз моделей влади.
2. Політична динаміка Франції кінця XVIII – XIX ст.: від республіканського терору та імперії Наполеона до Третьої республіки.
3. Британська модель: еволюція парламентаризму, виборчі реформи та трансформація колоніальної імперії (домініони).
4. Велика перекрійка карти Європи: об’єднання Німеччини та Італії, дуалізм Австро-Угорщини.
5. Антиколоніальні рухи в та утворення нових держав у Латинській Америці.
6. Початок модернізації та вестернізації політичних систем країн Азії (Японія, Туреччина, Китай).

Семінарське заняття 3.3. – 2 години

Тема заняття: Трансформація державних форм та міжнародних порядків у XIX столітті.

Мета заняття: Дослідити механізми переходу від абсолютизму до конституційних режимів, проаналізувати витоки сучасних політичних рухів (аболіціонізм, суфражизм) та еволюцію систем міжнародних відносин.

План семінару:

1. Конституція США 1787 р.: система стримувань і противаг як взірець президентської республіки.
2. "Європейський концерт" Віденської системи проти революційного руху 1830 — 1848 рр.
3. Політичні режими Російської, Османської та Австро-Угорської імперій: виклики націоналізму та модернізації.
4. Суфражизм та боротьба за виборчі права жінок: досвід Нової Зеландії, Австралії та Фінляндії.

Методична рекомендація

При підготовці зверніть увагу на джерело Babb J. (Основна №11) для аналізу еволюції політичних партій. Важливо розрізняти президентську республіку (США) та парламентську республіку (Франція після 1871 р.). Вивчаючи міжнародні відносини, простежте логіку переходу від Віденського конгресу до розколу Європи на блоки (Троїстий союз та Антанта). Використовуйте посібник Гетьманчука (Основна №9) для порівняння ліберальних та авторитарних режимів цього періоду.

Практичні завдання

- Групове завдання: "Суд над Наполеоном Бонапартом". Одна група готує

аргументи на захист (кодифікація права, поширення ідей рівності), інша — звинувачення (імперська агресія, встановлення диктатури).

• Індивідуально: Складіть порівняльну таблицю "Виборчі реформи в Британії XIX ст. (1832, 1867, 1884)": розширення кола виборців та соціальні наслідки.

Дискусійні питання (для «круглого столу»)

• Чому Американська революція завершилася стабільною демократією, а Французька — серією переворотів та диктатур?

• Чи була "Весна народів" 1848 року поразкою лібералізму, чи початком незворотних змін?

• Аболіціонізм: чи була відміна рабства (у США) та кріпацтва (у РІ) суто економічною необхідністю чи перемогою гуманістичних ідей?

Завдання для самостійної роботи

• Опрацювати статтю О. Бакуменка (Основна №5) про становлення всесвітньої історії в контексті революцій XVIII-XIX ст.

• Написати есе: "Мейдзі-ісін: як Японія уникнула долі колонії та стала світовою державою".

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає сутність федералізму США?
2. Які основні політичні наслідки "Сен-Жерменського миру" та Віденського конгресу?
3. Що таке "Танзімат" в Османській імперії та які його результати?
4. Назвіть перші країни світу, що надали жінкам право голосу.

Теми рефератів / доповідей

1. Політичний портрет Отто фон Бісмарка: "залізом і кров'ю" до об'єднання Німеччини.
2. Громадянська війна в США: конфлікт двох цивілізаційних моделей.
3. Сіньхайська революція в Китаї: падіння династії Цін та проголошення республіки.
4. "Європейський концерт": як система балансу сил утримувала мир упродовж століття.

Глосарій до лекції та семінару

• Суфражизм — рух за надання жінкам виборчих прав.

• Аболіціонізм — рух за скасування рабства.

• Бонапартизм — тип політичного режиму, що поєднує авторитарні методи управління з апеляцією до народу (плебісцити).

• Домініон — самоврядна частина Британської імперії (Канада, Австралія тощо), яка визнавала британського монарха главою держави.

• Танзімат — період модернізаційних реформ в Османській імперії у

1839–1876 роках.

• Система стримувань і противаг — механізм взаємодії гілок влади, що запобігає узурпації влади однією з них.

Література до теми 3.3.

1. Сучасні соціальні трансформації: глобальний досвід... (О-10)
2. Андрущенко В.П. Організоване суспільство. Кн.2: Філософія новітнього державотворення. (О-2)
3. Цивілізаційна ідентичність українства: історія і сучасність. (Д-6)
4. Штомпка П. Соціологія. Аналіз суспільства. (Д-8)
5. Holslag J. A Political History of the World (Modern era). (О-12)
6. Dobratz B.A. Power, Politics, and Society. (Д-9)
7. Бакуменко О.П. Універсальна, глобальна та транснаціональна історії... (О-4)
8. Social History, Volume 47 (2022). (Д-14)

Тема 3.4. Соціальні процеси в XVIII – XXI ст.

Лекція 3.4. – 2 години

Тема лекції: Від станів до мереж: соціальна еволюція людства в епоху індустріальних революцій.

План лекції:

1. Генезис громадянського суспільства: атрибути, інститути та принципи взаємодії з державою.
2. Етапи промислового розвитку: від першої пари до четвертої індустріальної революції (Industry 4.0).
3. Велика деконструкція нерівності: хронологія скасування рабства, кріпацтва та боротьба з апартеїдом.
4. Гендерна революція: еволюція жіночого руху від суфражизму до сучасного фемінізму.
5. Теорії майбутнього: від індустріального до постіндустріального (Д. Белл) та інформаційного суспільства.

Семінарське заняття 3.4. – 2 години

Тема заняття: Соціальна стратифікація та мобільність у мінливому світі: виклики цифровізації.

Мета заняття: Проаналізувати вплив технологічних стрибків на зміну класової структури, вивчити механізми подолання расової та гендерної дискримінації, з’ясувати сутність інформаційного суспільства.

План семінару:

1. Урбанізація та індустріалізація як чинники формування пролетаріату та середнього класу.
2. Расова сегрегація та апартеїд: історичний досвід США та ПАР у подоланні дискримінації.
3. Постіндустріальне суспільство Д. Белла: роль знань та сфери послуг у

новій ієрархії.

4. Цифрова нерівність та інформаційне суспільство: нові загрози та можливості для людини XXI ст.

Методична рекомендація

Вивчаючи перехід до громадянського суспільства, зверніться до праці В. Андрущенка (Основна №1) щодо філософії "організованого суспільства". Для аналізу соціальних трансформацій в Україні використовуйте монографію Н. Коваліско (Основна №10). Зверніть увагу на термін "цифрова революція" — важливо зрозуміти, як зміна технологічного укладу автоматично змінює соціальний статус цілих професійних груп.

Практичні завдання

• Групове завдання: Складіть порівняльну таблицю "Риси індустріального vs Постіндустріального суспільства" (критерії: основний ресурс, провідний сектор економіки, тип соціальної структури, роль освіти).

• Індивідуально: На основі хронологічних таблиць підготуйте таймлайн "Велике звільнення": дати скасування рабства/кріпацтва у США, Російській імперії (Україні), Бразилії та Мавританії.

Дискусійні питання (для «круглого столу»)

• Громадянське суспільство — це партнер чи опонент держави у XXI столітті?

• Чи є інформаційне суспільство реальністю для всього світу, чи це привілей "золотого мільярда"?

• Штучний інтелект та Четверта індустріальна революція: чи призведуть вони до появи "непотрібного класу" людей?

Завдання для самостійної роботи

• Опрацювати підручник П. Штомпки (Додаткова №8) щодо аналізу змін у структурі сучасного суспільства.

• Підготувати коротке повідомлення про рух за права людини в ПАР: роль Нельсона Мандели у ліквідації апартеїду.

Питання для самоконтролю

1. Чим відрізняється "третя" індустріальна революція від "четвертої"?

2. Які основні інститути складають фундамент громадянського суспільства?

3. У чому полягає різниця між сегрегацією та апартеїдом?

4. Хто є автором концепції постіндустріального суспільства?

Теми рефератів / доповідей

1. Еволюція фемінізму: від права голосу до рівної оплати праці та боротьби зі стереотипами.

2. Проблема соціальної мобільності в умовах глобалізації: чи працюють ще "соціальні ліфти"?

3. Інформаційне суспільство: загрози маніпуляції свідомістю та цифрова диктатура.

4. Соціальні наслідки урбанізації: від промислових центрів до мегаполісів-гігантів.

Глосарій до лекції та семінару

• Громадянське суспільство — сукупність недержавних суспільних інститутів і відносин, які захищають приватні та групові інтереси громадян.

• Апартеїд — офіційна політика расової дискримінації та сегрегації, що проводилася в ПАР.

• Урбанізація — процес зростання міст, збільшення чисельності міського населення та поширення міського способу життя.

• Постіндустріальне суспільство — стадія розвитку, де провідну роль відіграє наука, технології та сфера послуг, а не промислове виробництво.

• Сегрегація — примусове поділ груп населення за расовою, етнічною чи іншою ознакою.

• Фемінізм — спектр ідеологій та рухів, спрямованих на встановлення рівних політичних, економічних та соціальних прав для жінок.

Література до теми 3.4.

1. Сучасні соціальні трансформації: глобальний досвід... (О-10)

2. Андрущенко В.П. Організоване суспільство. Кн.2: Філософія новітнього державотворення. (О-2)

3. Цивілізаційна ідентичність українства: історія і сучасність. (Д-6)

4. Штомпка П. Соціологія. Аналіз суспільства. (Д-8)

5. Holslag J. A Political History of the World (Modern era). (О-12)

6. Dobratz B.A. Power, Politics, and Society. (Д-9)

7. Бакуменко О.П. Універсальна, глобальна та транснаціональна історії... (О-4)

8. Social History, Volume 47 (2022). (Д-14)

Тема 3.5. Політичні системи XX – початку XXI ст.

Лекція 3.5. – 2 години.

Тема лекції: Глобальні трансформації та світові порядки: від біполярності до пост-вестфальської моделі.

План лекції:

1. Криза імперій та формування Версальсько-Вашингтонської системи. Революційна хвиля 1917–1921 рр. та поява нових національних держав.

2. Тоталітаризм як феномен XX ст.: порівняльний аналіз сталінського СРСР, гітлерівської Німеччини та фашистської Італії.

3. Ялтинсько-Потсдамський світ та «Холодна війна»: ідеологічне протистояння НАТО та ОВД.

4. Розпад колоніальних імперій та соціалістичного табору: «Оксамитові революції» та відновлення незалежності України.

5. Сучасний світовий порядок: глобалізація, криза міжнародного права та агресія РФ проти України як виклик глобальній безпеці.

Семінарське заняття 3.5. - 4 години

Тема заняття: Типологія та еволюція політичних режимів сучасності.

Мета заняття: Опанувати класифікаційні підходи до політичних систем, дослідити механізми переходу від диктатур до демократій (досвід Іспанії, Португалії, Греції) та проаналізувати роль міжнародних організацій (ООН, НАТО, ЄС).

План семінару:

1. Лінійна типологія Г. Алмонда та Б. Пауелла: від предмобілізаційних до високоавтономних систем.

2. Координатна типологія Блонделя: аналіз егалітарно-авторитарних та ліберально-демократичних систем.

3. Постколоніальний розвиток Азії та Африки: маоїзм у Китаї, арабо-ізраїльський конфлікт та проблеми "держав, що визволились".

4. Україна в системі міжнародних відносин: шлях до європейської та євроатлантичної інтеграції як гарантія суверенітету.

Методична рекомендація

Вивчаючи типології систем, зверніть увагу на джерело Babb J. (Основна №11) для розуміння еволюції політичної думки XX ст. Важливо розрізняти авторитарні та тоталітарні режими (за типологією Блонделя). При аналізі сучасної ситуації спирайтеся на Н. Коваліско (Основна №10) щодо соціальних трансформацій в Україні. Пам'ятайте, що Поствестфальська модель світу передбачає зростання ролі недержавних суб'єктів та міжнародних інституцій.

Практичні завдання

• Групове завдання: "Карта глобальних альянсів". Розподіліть країни світу за типологією Блонделя (традиційні, ліберальні демократії, авторитарно-бюрократичні тощо) та позначте їхню належність до великих блоків (НАТО, БРІКС, ШОС).

• Індивідуально: На основі Гетьманчука (Основна №9) складіть порівняльну характеристику П’ятої республіки у Франції та політичної системи сучасної Великої Британії.

Дискусійні питання (для «круглого столу»)

• Ліга Націй vs ООН: чому системи колективної безпеки виявляються безсилими перед великими агресорами?.

• Глобалізація — це шлях до універсальної демократії чи загроза національному суверенітету?.

• Чи можна вважати агресію РФ остаточним крахом Ялтинсько-

Потсдамської системи?.

Завдання для самостійної роботи

• Опрацювати статтю О. Бакуменка (Основна №6) про наукові революції в історичному пізнанні XX ст.

• Підготувати аналітичну довідку про "Китайське диво": поєднання ринкової економіки та авторитарного комуністичного режиму.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає різниця між радикально-тоталітарною та консервативною тоталітарною системами за Алмондом?
2. Які основні етапи еволюції пройшла П’ята республіка у Франції?
3. Що таке "Оксамитові революції" і як вони змінили карту Європи?.
4. Назвіть ключові характеристики Поствестфальського світового порядку.

Теми рефератів / доповідей

1. Психологія тоталітарного лідерства: культ особи в режимах Гітлера, Сталіна та Мао.
2. Розпад СРСР та утворення нових незалежних держав: геополітичні наслідки для XXI ст..
3. Європейська інтеграція: від Економічного співтовариства до Європейського Союзу.
4. Роль України в забезпеченні глобальної продовольчої та ядерної безпеки.

Глосарій до лекції та семінару

• Тоталітаризм — політичний режим, що здійснює повний (тотальний) контроль держави над усіма сферами життя суспільства.

• Холодна війна — стан глобального геополітичного, ідеологічного та економічного протистояння між США та СРСР і їхніми союзниками.

• Вестфальська система — порядок, заснований на суверенітеті держав; Поствестфальська — порядок, де суверенітет обмежується міжнародними нормами та організаціями.

• Апартеїд — крайня форма расової дискримінації та сегрегації (на прикладі ПАР).

• Маоїзм — китайський варіант марксизму-ленінізму, адаптований Мао Цзедуном до умов аграрної країни.

• Глобалізація — процес всесвітньої економічної, політичної та культурної інтеграції та уніфікації.

Література до теми 3.5.

1. Сучасні соціальні трансформації: глобальний досвід... (О-10)
2. Андрущенко В.П. Організоване суспільство. Кн.2: Філософія новітнього державотворення. (О-2)

3. Цивілізаційна ідентичність українства: історія і сучасність. (Д-6)
4. Штомпка П. Соціологія. Аналіз суспільства. (Д-8)
5. Holslag J. A Political History of the World (Modern era). (О-12)
6. Dobratz B.A. Power, Politics, and Society. (Д-9)
7. Бакуменко О.П. Універсальна, глобальна та транснаціональна історії... (О-4)
8. Social History, Volume 47 (2022). (Д-14)

ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ УСПІШНОСТІ НАВЧАННЯ

Оцінювання навчальних досягнень здійснюється відповідно до Положення про організацію освітнього процесу в Українському державному університеті імені Михайла Драгоманова, яке затверджено на засіданні Вченої ради УДУ імені Михайла Драгоманова 26 січня 2023 року протокол № 2.

Оцінювання рівня навчальних досягнень студентів із навчальної дисципліни «Методологія історичного соціально-політичного пізнання» здійснюється протягом вивчення курсу засобами усного, письмового та дистанційного контролю у формі поточного, модульного та підсумкового оцінювання.

Поточний контроль знань студентів здійснюється за модульно-рейтинговою системою оцінювання, перевіряє і фіксує рівень компетентностей здобувачів вищої освіти відповідно до засвоєних теми, змістового модуля, загалом навчальної дисципліни. Поточний контроль та оцінювання знань студентів проводиться в формах: заслуховування студентських виступів, рецензування та опонування доповідей студентів на семінарських заняттях; участі студентів в наукових дискусіях по проблематиці курсу; усного опитування під час семінарських занять; тематичних письмових контрольних робіт (у вигляді розгорнутих питань або тестування); виконання індивідуальних творчих завдань (есе, рефератів, науково-творчих робіт).

Вивчення модуля навчальної програми закінчується модульною контрольною роботою (у вигляді розгорнутих питань або тестування), метою якої є перевірка рівня теоретичних знань та уміння їх застосовувати у практичній діяльності. Модульна контрольна робота складається із завдань різних рівнів складності.

Модульний контроль навчальних досягнень студентів може проводитися також у формі дистанційного тестування.

ФОРМА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ УСПІШНОСТІ НАВЧАННЯ: ЗАЛІК.

Поточне оцінювання **– 100 балів.**

За чинними нормами МОН України (зокрема згідно з Положенням про організацію освітнього процесу та вимогами кредитно-модульної системи), залік — це форма підсумкового контролю, що полягає в оцінці засвоєння студентом навчального матеріалу виключно на підставі виконаних ним видів робіт на практичних, семінарських чи лабораторних заняттях.

Підстава для виставлення оцінок за залік З дисципліни «Методологія історичного соціально-політичного пізнання»:

На відміну від іспиту, залік зазвичай не передбачає окремого екзаменаційного квитка чи сесійної перевірки. Оцінка виставляється на підставі результатів поточного контролю протягом семестру:

- Виконання індивідуальних завдань (рефератів, доповідей).
- Робота на семінарських заняттях.
- Результати контрольних робіт або тестувань (модульний контроль).

РОЗПОДІЛ БАЛІВ, ЯКІ ОТРИМУЮТЬ СТУДЕНТИ ПРОТЯГОМ СЕМЕСТРУ

Схема розподілу 100 балів			
Вид роботи	**Кількість**	**Бали за одиницю**	**Разом**
Семінарські заняття (Теми 1.1 – 3.5)	15 семінарських занять	4 бали	60 балів
Самостійна робота (ІНДЗ або реферат)	1	4 бали	4 бали
Модульна контрольна робота (тест) №1	1	12 балів	12 балів
Модульна контрольна робота (тест) №2	1	12 балів	12 балів
Модульна контрольна робота (тест) №3	1	12 балів	12 балів
УСЬОГО			100 балів

ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ: НАЦІОНАЛЬНА ТА ECTS

Шкала оцінювання ECTS	Визначення	Оцінка за національною шкалою	Рейтингова бальна шкала оцінювання
A	Відмінно	5 (відмінно)	90-100
B	Добре	4 (добре)	82-89
C			74-81
D	Задовільно	3 (задовільно)	64-73
E			60-63
FX	Незадовільно	2 (незадовільно)	35-59
F			0-34

ІНФОРМАЦІЙНІ ДЖЕРЕЛА ДЛЯ ВИВЧЕННЯ КУРСУ:

Основні:

1. Андрущенко В.П. У пошуках свободи: історіософія укр. культури від найдавніших часів до наших днів: наук. публіцистика. Київ : Видавництво Людмила, 2023. 735 с.
2. Бакуменко О.П. Становлення всесвітньої історії як наукової та навчальної дисципліни в контексті історіографічних революцій XVIII та XIX ст.

Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету. Київ: НПУ ім.. М.П. Драгоманова, 2019,С.36 – 39.
3. Бакуменко О.П. Поняття «історіографічні революції» та «наукові революції в історичному пізнанні». *Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету.* Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2020,С.105 – 108.
4. Данильян О. Г., Дзбобань О.П. Методологія наукових досліджень : підручник. 2-ге вид., переробл. і доповн. Харків : Право, 2023. 488 с
5. Дробот І.І., Бакуменко О.П. Поняття «історіографічна революція» в історії та філософії історичного знання. "Гілея: науковий вісник": Збірник наукових праць. Київ, 2021. Випуск 160 (№ 1-2) Ч. 2. Філософські науки – С.41- 55.
6. Лях С. Р. Методологія історії: класика і практика : навчальний посібник. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 130 с.
7. Неліпа Д. В. Системний аналіз в політології: теорія, методологія, практика. Підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2019.304 с.
8. David Collier and Gerardo L. Munck, (2022). Critical Junctures and Historical Legacies: Insights and Methods for Comparative Social Science. Publisher: Rowman & Littlefield Publishers.496 pages.
9. Nicholas Walliman, (2021).Research Methods (The Basics) 3rd Edition. Publisher: Routledge.268 pages.
10. Patrick Manning,(2020).Methods for Human History: Studying Social, Cultural, and Biological Evolution 1st ed. Publisher: Palgrave Macmillan.334 pages.

Додаткові:

1. Габович О. М., Кузнєцов В. І. Філософія наукових теорій. Нарис перший: назви та реалії : монографія. НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди. Київ : Наукова думка, 2023. 517с.
2. Добронравова І. С. та ін. Філософія науки: підручник. За ред. І. С. Добронравової ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка.Київ : Київський університет, 2019.255 с.
3. Кизим М. О., Дороніна М. С., Хаустова В. Є. Методологія і технологія наукових досліджень. Економічні науки (у схемах, визначеннях, прикладах): навч. посіб. Харків : Лібуркіна Л. М. [вид.], 2022. 55 с.
4. Максюта М.Є., Соколова О.М. Філософія науки: гуманітарно-педагогічний синтез: монографія. Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. Херсон : ОЛДІ-плюс, 2020. 307с.
5. Мотенко Я. В., Шишкіна Є. К. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. для спец. 032 "Історія та археологія". Нац. техн. ун-т "Харків. політехн. ін-т". Харків : Вид-во Іванченка І. С., 2022. 208 с.
6. Чорномаз Б. Д. Методологія історії: навч. посіб. Київ : Талком, 2019.136 с.
7. Anthony Brundage, (2020). Going to the Sources: A Guide to Historical Research and Writing 6th Edition. Publisher: Wiley-Blackwell.176 pages.
8. Lucy Faire, Simon Gunn, (2019).Research Methods for History. Published by Edinburgh University Press.288 pages

9. Matthew Lange, (2022). Comparative-Historical Methods 1st Edition. Publisher: SAGE Publications Ltd. 208 pages.
10. Michael J. Salevouris, (2021).The Methods and Skills of History: A Practical Guide 4th Edition.Publisher:Wiley-Blackwell.336 pages

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

1. ENPUIR – електронний архів наукових публікацій Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Режим доступу: http://enpuir.npu.edu.ua/
2. Електронна бібліотека текстів українською мовою. Режим доступу: https://chtyvo.org.ua/
3. Інститут історії України. Режим доступу: http://history.org.ua/uk
4. Інститут народознавства НАН України. Режим доступу: https://www.nas.gov.ua/UA/Org/Pages/default.aspx?OrgID=0000288
5. Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського. Режим доступу: http://www.etnolog.org.ua/
6. Міжнародна асоціація україністів. Режим доступу: http://www.mau-nau.org.ua/
7. Міністерство освіти і науки України. Науково-дослідний інститут українознавства. Режим доступу: http://rius.kiev.ua/
8. Музей становлення української нації. Режим доступу: https://www.museumsun.org/
9. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/
10. Україніка – електронна бібліотека. Режим доступу: Україніка - електронна бібліотека | НБУВ (irbis-nbuv.gov.ua)
11. Український Інститут національної пам’яті. Режим доступу: https://uinp.gov.ua/